

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

**KATEDRA SOCIOLOGIE, ANDRAGOGIKY A KULTURNÍ
ANTROPOLOGIE**

Finanční gramotnost seniorů v mikroregionu Hustířanka

Bakalářská diplomová práce

Obor studia: Andragogika v profilaci na personální management

Autor: Markéta Matějková

Vedoucí práce: PhDr. Mgr. Naděžda Špatenková, Ph.D.

Olomouc 2019

Prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci na téma „*Finanční gramotnost seniorů v mikroregionu Hustířanka*“ vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použila.

V Olomouci dne

Markéta Matějková

ANOTACE

Jméno a příjmení	Markéta Matějková
Katedra:	Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie
Obor studia:	Andragogika v profilaci na personální management
Obor obhajoby práce:	Andragogika v profilaci na personální management
Vedoucí práce:	PhDr. Mgr. Naděžda Špatenková, PhD.
Rok obhajoby:	2019

Název práce:	Finanční gramotnost seniorů v mikroregionu Hustířanka
Anotace práce:	Bakalářská práce se zabývá finanční gramotností seniorů v mikroregionu Hustířanka. Cílem teoretické části je vymezení pojmu finanční gramotnost, odhalení příčin a důsledků finanční negramotnosti, definice finančně gramotného člověka a Národní strategie finančního vzdělávání. V oblasti edukace seniorů jsou uvedeny možnosti vzdělávání a souvislost s počítačovou gramotností. Dále je vymezen pojem senior a predikován demografický vývoj v České republice. Empirická část je věnována úrovni finanční gramotnosti seniorů v mikroregionu Hustířanka, který je zde představen. Cílem práce je zjistit, jaká je úroveň finanční gramotnosti těchto seniorů a zda mají zájem o svou edukaci v této oblasti.
Klíčová slova:	Senior, vzdělávání seniorů, finanční gramotnost, finančně gramotný člověk, mikroregion Hustířanka.
Title of thesis:	Financial literacy of seniors in the microregion Hustířanka
Annotation:	The bachelor thesis deals with the financial literacy of seniors in the microregion Hustířanka. The aim of the theoretical part is to define the notion of financial literacy, to discover the causes

	and consequences of financial illiteracy, the definition of a financially literate person and the National Strategy of Financial Education. In the area of education of seniors there are presented possibilities of education and connection with computer literacy. The concept of senior and demographic development in the Czech Republic is also defined. The empirical part is devoted to the level of financial literacy of seniors in the micro-region Hustířanka, which is introduced here. The aim of the thesis is to determine the level of financial literacy of these seniors and whether they are interested in their education in this field.
Keywords:	Senior, education of seniors, financial literacy, financially literate person, microregion Hustířanka.
Názvy příloh vázaných v práci:	Dotazník – Finanční gramotnost seniorů v mikroregionu Hustířanka
Počet literatury a zdrojů:	39
Rozsah práce:	53 s. (92.380 znaků s mezerami)

Obsah

Úvod	6
1 Finanční gramotnost	7
1.1 Definice finanční gramotnosti	7
1.2 Příčiny nedostatečné finanční gramotnosti	9
1.3 Důsledky nedostatečné finanční gramotnosti	12
1.4 Zadluženost a úvěr	13
1.5 Finančně gramotný člověk	15
1.6 Národní strategie finančního vzdělávání	16
2 Edukace seniorů	18
2.1 Vzdělávání seniorů	18
2.2 Senioři a počítač	20
2.3 Projekt Senioři komunikují	21
3 Senior a stáří	22
3.1 Senior	22
3.2 Periodizace stáří	24
3.3 Demografický vývoj	25
4 Empirická část	27
4.1 Metodologie, technika sběru dat	27
4.2 Výzkumný vzorek – mikroregion Hustířanka	28
4.3 Tvorba dotazníku	29
4.4 Pilotáž	31
4.5 Výsledky výzkumu	31
4.5.1 Domácí finance a jejich správa	32
4.5.2 Finanční gramotnost	34
4.5.3 Zájem o vzdělávání ve finanční oblasti	36
4.5.4 Projekt Senioři komunikují	37
5 Diskuze	38
Závěr	40
Literatura a zdroje	42
Seznam obrázků a fotografií	45
Seznam grafů	45
Seznam příloh	46
Příloha 1 - Dotazník	47
Příloha 2 - Fotografie	51

Úvod

Tématem bakalářské práce je finanční gramotnost seniorů v mikroregionu Hustířanka. Cílem mé práce je zjistit, jaká úroveň finanční gramotnosti v mikroregionu Hustířanka je a zda zdejší senioři mají o edukaci v této oblasti zájem. Důvodem této volby je fakt, že v tomto mikroregionu žijí, ale pracují ve velkém městě, v oboru bankovníctví. Podílím se na vzdělávacích aktivitách pro seniory, které se ale konají téměř vždy jen ve velkých městech, tedy pro zájemce z řad menších obcí jsou často nedostupné.

Bakalářská práce je rozdělena do pěti kapitol. V první kapitole se zabývám finanční gramotností. Definuji a vymezuji zde tento pojem a řeším příčiny a důsledky, které finanční negramotnost může mít. Definuji i pojem finančně gramotného člověka. Pro zjištění aktuální úrovně finanční gramotnosti seniorů jsou v této kapitole uvedeny výsledky průzkumu finanční gramotnosti. Pozornost v této kapitole věnuji Národní strategii finančního vzdělávání, která podporuje finanční gramotnost a finanční vzdělávání v České republice.

Ve druhé kapitole se věnuji tématu edukace seniorů a specifikům tohoto vzdělávání. Okrajově se dotýkám počítačové gramotnosti, na které ukazují, že senioři jsou ochotni a schopni se učit nové věci. Závěrem představuji projekt Senioři komunikují, který jsem si vybrala jako příklad dobré praxe pro zvyšování finanční gramotnosti.

Ve třetí kapitole vymezuji pojem senior a dívám se na budoucí demografický vývoj v České republice, který je důležitý pro ekonomické důsledky stárnutí populace.

Čtvrtá kapitola bakalářské práce je vlastní šetření, zaměřené na seniory mikroregionu Hustířanka, který zde představuji. Šetření je zaměřeno na úroveň finanční gramotnosti místních seniorů, v porovnání s výsledky průzkumu STEM/MARK (2010) a k ověření, zda tito senioři mají o vzdělávání v oblasti financí zájem.

Bakalářskou práci uzavírám diskuzí v poslední kapitole, ve které hodnotím výzkum a výsledky, které z šetření vplynuly.

1 Finanční gramotnost

V kapitole Finanční gramotnost vymezují pojem Finanční gramotnost, uvádím jeho další členění a zabývám se důsledky, které může nedostatečná finanční gramotnost mít. Uvádím výsledky průzkumu finanční gramotnosti společnosti STEM/MARK (2010), kdy vybrané výstupy budou porovnány s výstupy mého šetření v mikroregionu Hustířanka. Dalším tématem této kapitoly je pohled do historie, jak to bylo v dobách, kdy byli dnešní senioři v produktivním věku a jak je definován finančně gramotný člověk. Poslední část této kapitoly věnuji Národní strategii finančního vzdělávání, která podporuje finanční gramotnost a vzdělávání v České republice. Dále se odkazuji i na Návrh revidované Národní strategie finančního vzdělávání (Strategie 2.0), která byla do června 2018 v připomínkovém řízení široké veřejnosti.

1.1 Definice finanční gramotnosti

Finanční gramotnost tvoří jednu ze složek klíčových kompetencí, tedy znalostí, dovedností a hodnotových postojů, které by měl každý člověk mít, aby se dokázal uplatnit v současné společnosti. Finanční gramotnost je součástí širšího pojmu – ekonomické gramotnosti. Ekonomická gramotnost zahrnuje schopnost jedince zajistit si příjem, zvažovat důsledky osobních rozhodnutí o svém příjmu, orientovat se na trhu pracovních příležitostí a schopnost rozhodovat o svých výdajích (Noveský, 2009, s.25).

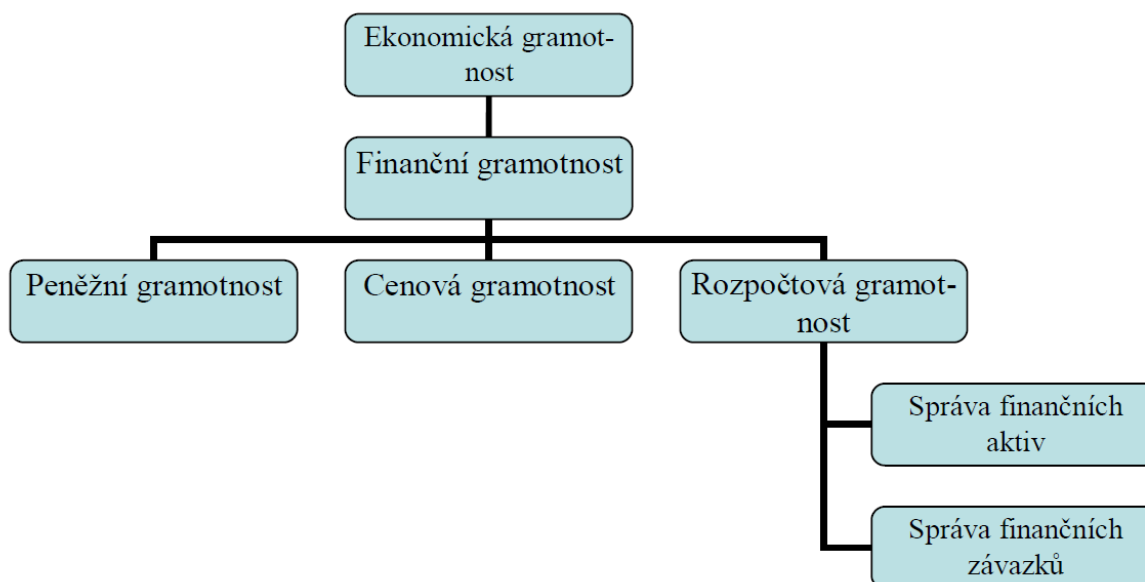
Nedílnou součástí finanční gramotnosti jsou makroekonomické aspekty, orientace v jejich vztazích a porozumění základním ukazatelům, jako je např. HDP, inflace nebo úroková míra. Druhou částí je pak oblast daňová, která obsahuje daňový systém (Noveský, 2009, s.25). Zjednodušeně řečeno se ekonomická gramotnost zaměřuje na širší koncepty jako je například inflace, zaměstnanost nebo produktivita a finanční gramotnost se zaměřuje spíše na osobní hospodaření.

„Finanční gramotnost je soubor znalostí, dovedností a hodnotových postojů občana nezbytných k tomu, aby finančně zabezpečil sebe a svou rodinu v současné společnosti a aktivně vystupoval na trhu finančních produktů a služeb. Finančně gramotný občan se orientuje v problematice peněz a cen a je schopen odpovědně spravovat osobní/rodinný rozpočet, včetně správy finančních aktivit a finančních závazků s ohledem na měnící se životní situace“ (Ministerstvo financí ČR, 2010). Na

finanční gramotnost lze tedy pohlížet ve dvou úrovních. První úroveň tvoří finanční nástroje a jejich fungování, druhou úroveň pak jejich smysluplné využívání.

Dvořáková a Smrčka (2011, s.13) definují finanční gramotnost jako osobní odpovědnost za hospodaření s penězi nebo dle další definice hovoří prostě o občanské odpovědnosti nebo znalosti, dovednosti či schopnosti, které jsou potřebné pro život, jaký vedeme v demokratické společnosti.

Finanční gramotnost zahrnuje ještě další tři složky (obrázek 1): peněžní gramotnost (kompetence jedince nezbytné pro správu hotovostních a bezhotovostních peněz a transakcí s penězi, správu běžného účtu a platebních nástrojů), cenová gramotnost (kompetence jedince pro porozumění cenovým mechanismům a inflaci, např. porozumění cenám různých měn a hodnoty měny v čase, porozumění rozdílu mezi nominální a reálnou úrokovou sazbou nebo cenám poplatků a úrokovým sazbám), rozpočtová gramotnost (kompetence jedince nezbytné pro správu osobního nebo rodinného rozpočtu a zvládání různých životních situací z finančního hlediska.). Součástí finanční gramotnosti je ještě problematika daní a práva (Noveský, 2009, s.24-25). Dle výše uvedeného rozdělení lze říci, že hlavním cílem finanční gramotnosti je spotřebitele naučit hospodařit s penězi a zlepšit jejich vztah k osobním a rodinným financím. To celé díky vzdělávání.

Obrázek 1: Schéma rozdělení gramotnosti

Finanční gramotnost se obvykle měří na úrovni jednotlivce a následně pak agregovaně za skupiny, např. studentů středních škol, vysokých škol, seniorů apod. Cílem těchto měření je zjistit úroveň znalostí, schopností řídit osobní finance a postoj k penězům (Dvořáková, Smrčka, 2011, s.14).

1.2 Příčiny nedostatečné finanční gramotnosti

Hlavní příčinou finanční negramotnosti je chybějící vzdělání v této oblasti. Seniori jsou jednou ze skupin obyvatel, která je v tomto směru ohrožena. Ne proto, že by byli zaostalí nebo si to sami vybrali. Ale na vzdělání ve finanční oblasti má vliv celá řada faktorů – prostředí, kde vyrůstali a dnes žijí, sociální role, kterou zastávali/zastávají, profese, kterou celý život vykonávali, zkušenosti, které během svého života měli možnost nasbírat, zdravotní stav a další. Stárková (2011, s.27) ve své práci uvádí doslova: „*Obecně bych seniory přiřadila do skupiny lidí, na kterých lze snadno vydělat. Ne snad proto, že by byli hloupi, ale proto, že jsou více důvěřiví a méně ostražití.*“

Dalším faktorem je současný vývoj společnosti, který je velmi rychlý a řada lidí není schopna se v obrovském množství nových informací orientovat. Příčin finanční negramotnosti je více, důsledky ale bývají zpravidla podobné a vždy pro člověka velmi stresující.

Každý člověk je individuální osobností, ovlivňovanou dvěma typy faktorů, vnitřními a vnějšími. Vnitřní faktory tvoří psychika a prožívání. Patří sem i fyzická aktivita, zdraví, výživa, dostatek spánku a relaxace. Vnější faktory tvoří prostředí, které člověka obklopuje. Rodina, zaměstnání, vzdělání, koníčky, ale například také životní prostředí. Nejdůležitějším vnějším faktorem vnímám rodinu. Rodina je základ, ze kterého pramení, do jakého člověka dospějeme.

V samotné rodině vidím základ gramotnosti. Nejen gramotnosti v komplexním slova smyslu, ale vzhledem k tématu, i v gramotnosti finanční. Rodina splňuje nejdříve potřeby fyziologické a potřebu bezpečí, následně dle Maslowa¹ přichází na řadu potřeby sociálního statusu, uznání a seberealizace (obrázek 2).

¹ Abraham Maslow sestavil pyramidu potřeb každého jedince, kde základem pyramidy jsou fyziologické potřeby a vrch pyramidy tvoří uznání a seberealizace.

Obrázek 2: Maslowova hierarchie potřeb

Z pohledu finanční odpovědnosti, rodina člověka vede a formuje ve člověka za sebe a svůj život odpovědného, nebo naopak člověka parazitujícího na sociálním zabezpečení od státu a neochotného, ba dokonce neschopného, svou situaci změnit. Člověk by se měl naučit znát hodnotu peněz, učit se s nimi hospodařit a postupně se učit orientovat v oblasti financí.

S finanční gramotností úzce souvisí gramotnost čtenářská. Zde se jedná o neschopnost porozumět dlouhým a odborným textům. Jedná se o různé smlouvy s telefonními operátory, v bankách, o dokumenty při koupi nemovitosti, ale i o faktury za dražší zboží. Tyto písemnosti jsou často formulované právním a odborným jazykem až do takové míry, že jim běžný člověk nerozumí. Listiny pak podepíše, i když jim kompletně nerozumí nebo se mu nezdají pasáže tak důležité nebo něco prostě přehlédne.

Rychle se měnící a vyvíjející společnost je dalším faktorem. Člověk musí být stále ve střehu, aby se v neustálých změnách, novinkách a pokroku orientoval. „*Přínosem pro ekonomiku je lepší informovanost občanů, která jim umožňuje správný výběr finančních produktů a služeb*“ (Noveský, 2009, s.26). Informovanost má tedy přímou souvislost s finanční gramotností.

Ministerstvo financí zadalo zpracování výzkumu v roce 2010 společnosti STEM/MARK. Výzkum si kladal za cíl zmapovat finanční gramotnost dospělé populace ČR, starší osmnácti let, na základě objektivních znalostí v oblasti financí, zjistit, nakolik lidé dokáží tyto znalosti využívat v běžné praxi, a zmapovat postoje a chování české populace v souvislosti s rodinnými financemi, úsporami a zajištěním.

Šetření bylo rozděleno do tří oblastí – domácí finance, vytváření rezerv a finanční produkty (MF ČR, 2010). Pro představu, uvádím za všechny tři oblasti, jen vybrané výstupy:

- „*O svých vlastních penězích má přehled 92 % lidí.*“
- „*Rozpočet si tvoří 45 % domácností.*“
- „*Z domácností, které si rozpočet sestavují, jej 44 % tvoří na měsíc dopředu.*“
- „*Rezervy na nepředvídané výdaje si tvoří 57 % lidí.*“
- „*Většina lidí zná velmi širokou škálu finančních produktů, využívají však většinou jen ty základní.*“
- „*Nejdůležitějším kritériem pro výběr úvěru je výše měsíční splátky (80 %) a úroková sazba (71 %).*“
- „*Kreditní kartu využívá 24 % lidí, z nichž tři pětiny ji používají na běžné nákupy.*“

Hlavní zjištění z tohoto průzkumu jsou opět rozděleny do tří oblastí – Chování a zvyklosti ve světě financí, znalosti ze světa financí a smlouvy a stížnosti. Z jednotlivých oblastí uvádím opět jen část vybraných výstupů:

Chování a zvyklosti ve světě financí:

- „*Své účty platí vždy včas 65 % lidí.*“
- „*Dlouhodobé finanční cíle si stanovuje pouze 19 % lidí.*“
- „*V minulých 12 měsících se 15 % lidí stalo, že nezaplatili včas splátky.*“

Znalosti ze světa financí:

- „*Jen necelá třetina lidí ví, co znamená zkratka RPSN. Přesně rozepsat tuto zkratku dokáže necelá třetina z těch, kteří tvrdí, že vědí, co znamená.*“

Smlouvy a stížnosti:

- „*Obdrženou smlouvu si lidé nejčastěji pečlivě přečtou a na nejasnosti se zeptají (36 %).*“
- „*Všemu ve smlouvách rozumí jen o málo více než desetina lidí.*“
- „*Třetině lidí se stalo, že jim byla předložena tak dlouhá smlouva, že ji nepřečetli celou.*“ (STEM/MARK, 2010).

Dle struktury vzorku tohoto výzkumu, tvořila skupina lidí starších 60 let, 27 %. Celkový počet respondentů tohoto výzkumu byl 1005 lidí. Uvádím vybrané odpovědi (dostupné z grafů STEM/MARK, 2010) z kategorie 60 plus:

- 80 % seniorů má alespoň přibližnou představu o tom, kolik peněz má jejich domácnost nyní k dispozici. (39 % rozhodně ano, 41 % spíše ano).
- 58 % seniorů již přemýšlelo o svém zajištění na stáří. (40 % rozhodně ano, 18 % spíše ano). 21 % seniorů o svém zajištění na stáří nepřemýšlelo. (8 % spíše ne, 13 % rozhodně ne).
- 38 % seniorů bude své potřeby financovat v důchodovém věku pouze z důchodu, 36 % jiným způsobem než důchodem.
- 64 % seniorů se domnívá, že jejich zajištění na stáří je dostatečné. (16 % rozhodně ano, 48 % spíše ano)
- 50 % seniorů využívá běžný účet.
- 6 % seniorů využívá internetové bankovníctví
- 82 % seniorů se v posledních dvanácti měsících nedostalo do situace, kdy jejich příjmy nestačily na pokrytí životních nákladů.

V oblastech Znalosti ze světa financí a Smlouvy a stížnosti bohužel nejsou dostupná data s rozpadem na věk respondentů, data se dají využít jen v obecné rovině, bez zohlednění kategorie 60 let a starší.

1.3 Důsledky nedostatečné finanční gramotnosti

Nebezpečím pro seniory jsou pády do dluhových pastí. I když dnes jsou „šmejdů“ plná média, dokonce jsou řady obcí osazeny značkami se zákazem podomního prodeje, přesto se můžeme neustále setkávat s těmito nekalými praktikami. Přitom by úplně stačilo říci „NE“, hned na začátku. Různé předváděcí akce a dealeři nabízejí zboží předražené, často využívají nepřiměřeného nátlaku, zboží často nemá slibované účinky. Program často slibuje navíc zajímavé zážitky, dárky, občerstvení, ... Stárková (2011, s.27) píše: „*Pro seniory je obzvláště těžké se orientovat v rychle se vyvíjející společnosti a pro svou důvěru, či naopak neznalost, často doplácí na „lákové“ nabídky nejrůznějších firem. U našich starších spoluobčanů je to opět velká důvěra a neschopnost posoudit, že jim někdo lže a že je chce někdo obelhat, kvůli svému vlastnímu obohacení.*“ Prodejci a dealeři tak využívají zranitelnosti seniorů v oblastech jejich zdraví, možnosti, že něco vyhráli nebo mohou dostat zdarma. Dalšími triky jsou apel směrem k získání něčeho pro své děti nebo vnoučata,

nedostatkovost zboží a akčnost nabídky, apel na seniory v oblasti inteligence nebo srovnání se sousedy. Výjimkou bohužel nejsou ani nátlak, agrese nebo dokonce výhrůžky. Nejlepším přístupem k předváděcím akcím a k podomním prodejčům je negativistická zásada 3N („tří en“). Nejezdit/nezvat, Nepodepisovat, Nerezignovat (Občanské sdružení spotřebitelů Test, 2013).

Tito prodejci se ale postupně přesouvají z fyzických návštěv a setkání, do oblasti virtuálního světa, tedy na internet a internetové aukce. To potvrzuje i poslední kontrola České obchodní inspekce, kdy v prvním čtvrtletí roku 2018 poprvé v historii nezaznamenala při kontrolách předváděcích akcí žádné nekalé nebo agresivní obchodní praktiky. Fenomémem poslední doby pak jsou právě prodejci energií, prostřednictvím internetových aukcí nebo prodejci zboží přes internet, kdy objednané a zaplacené zboží vůbec nedorazí nebo dorazí v neodpovídající kvalitě, v poměru s uhrazenou částkou. Stárková (2011, s.27) ještě doplňuje: *„Často jejich důvěru zneužívají právě telefonní operátoři, kteří s nimi přes telefon sjednají a uzavřou novou smlouvu.“* Na internetových aukcích dochází k výzvě ke změně dodavatele plynu, elektřiny nebo třeba telefonního operátora. Zde prodejci lákají ke změně svého dodavatele, protože z toho sami mají vysoké provize a pokud si tuto změnu zákazník rozmyslí, platí vysoké sankce (Novinky.cz, 2018). Tím se energetické aukce stávají novodobým, velmi nebezpečným, trendem.

10 % seniorů do sedmdesáti let je na internetu každý den. Internet tak přináší seniorům netušené možnosti a proměnil charakter stáří a jeho životní styl. Internet se tak stal mezníkem pro život starých lidí před internetem a po něm (Sak, Kolesárová, 2012, s.104). Statistika ČSÚ (2018) uvádí: *„Mezi seniory nad 65 let se za posledních deset let zvýšil podíl uživatelů internetu ze 4 % na jednu třetinu. V roce 2017 šlo o 660 tisíc seniorů.“*

1.4 Zadluženost a úvěr

Půjčky a úvěry zažily svůj boom na přelomu tisíciletí, tedy někdy od roku 2000. Do sametové revoluce půjčky a úvěry nehrály významnou roli. Je to dáno hlavně politickou situací, která v komunistickém Československu byla. Z bank působila na našem území pouze spořitelna, dnes Česká spořitelna, a.s. V devadesátých letech vede v úvěrování podniková sféra. U domácností se dle statistik ČNB hovoří o úvěrech ve výši přes 31 miliard korun, jedná se ale o státem organizované novomanželské půjčky, ne o konkrétní spotřebitelské úvěry (Smrčka, 2007).

„Pro srovnání za rok 2017 byly v České republice poskytnuty spotřebitelské úvěry ve výši 118 mld. Kč, což znamená meziroční nárůst o 13 %. Část nových objemů však byla dána refinancováním a konsolidací úvěrů, tedy z pohledu skutečně nových spotřebitelských úvěrů byl rok 2017 srovnatelný s rokem předchozím“ (ČNB, 2018).

Být dlužníkem v dnešní společnosti může každý člověk chápat zcela jinak. Jsou lidé, kteří považují život za „cizí“ peníze za zcela normální a vůbec jim nevadí. Vycházejí z toho, že dluh se v dnešní době stal normální součástí života. Minimálně jednou za život se dnes zadluží každý člověk, čímž se tedy půjčky a splácení dluhů stává běžným životním úkonem. Na straně druhé jsou lidé, pro které být dlužníkem je situace neobvyklá, velmi stresující a těžko se s ní vyrovnávají. Typickým příkladem je právě skupina seniorů. Podle Stárkové (2011, s.28) stát nemůže hlídat každého občana, ale výukou finanční gramotnosti a osvětou v této problematice může dosáhnout pozitivních výsledků.

V České republice přibývá lidí, kteří mají exekuci na důchod. Česká správa sociálního zabezpečení evidovala na konci června 2017 přes 88 tisíc takových případů, což znamená meziroční nárůst o 4 %. Proti roku 2000 se počet důchodů s exekucí zvýšil pětkrát (ČSSZ, 2017).

Vrátíme-li se do doby před rokem 1989, většina dnešních seniorů v té době byla v produktivním věku, ale měli své jistoty a určitý pocit bezpečí. Měli práci, bydlení, nehrozilo jim nebezpečí finančních nástrah, jak je tomu dnes. Zajímavý výstup byl z průzkumu agentury STEM z roku 2007, podle kterého si respondenti uvědomují svou neznalost v oblasti finanční gramotnosti, kterou jsou ochotni zlepšit, ale zároveň to cítí jako dluh státu vůči nim, a proto chtějí, aby bylo toto vzdělání hrazeno státem (Noveský, 2009, s.23). *„Z průzkumu jasně vyplývá, že spotřebitelům chybí základní znalosti pro racionální rozhodování. Zda mají danou nabídku přijmout nebo ne, případně jakou si vybrat, tak aby byla vhodná pro specifické potřeby a možnosti jednotlivých spotřebitelů. ... Následně vzniklé problémy (například předlužení v případě úvěrových produktů) vedou až k sociálně patologickým jevům a daného člověka mohou přivést až k sociálnímu vyloučení“* (Noveský, 2009, s.23). Zajímavé je subjektivní vnímání dluhu a úvěru. *„Dluh je tradičně vnímán negativně, úvěr je vnímán neutrálně, je součástí podnikání a hospodaření“* (Noveský, 2009, s.32).

Lidé, kteří se díky své finanční (ne)gramotnosti dostali do tíživé životní situace nebo se zadlužili, často pod tlakem a stresem, podléhají různým závislostem na návykových látkách. Může to být i naopak – lidé s různými závislostmi na návykových

látkách, se dostávají do finančních problémů. Zde se jedná o začarovaný kruh, ze kterého se dá jen těžko vystoupit. „*Sociální vyloučení je vnímáno jako proces vylučování jedinců či skupin obyvatelstva ze sociálního, ekonomického a kulturního života společnosti v důsledku nedostatečného přístupu nejen k rozdělovanému bohatství, ale i k dalším zdrojům, které jsou ve společnosti k dispozici. K základním zdrojům společnosti patří: zaměstnání, vzdělávání, bydlení, zdravotní péče a sociální ochrana*“ (Noveský, 2009, s.65). Podle Čeledové, Kalvacha a Čevely (2016, s.102) internet nejen, že nahrazuje přímou osobní komunikaci, on tuto komunikaci přímo vytěsňuje, u seniorů tak vedená komunikace přes internet překonává jejich osamocení a umožňuje jim sociální začlenění. „*Nejde pouze o to, že nové technologie přinášejí nové možnosti a představují tak přidanou hodnotu ke stávající skutečnosti, nové technologie také vytěsňují dosavadní formy komunikace a chování, instituty a instituce. Počítačově negramotní tak nejenže nejsou obohacováni novými možnostmi, ale také přicházejí o formy tradiční*“ (Sak, Kolesárová, 2012, s.127).

1.5 Finančně gramotný člověk

„*Finančně gramotný občan se orientuje v problematice peněz a cen a je schopen odpovědně spravovat osobní/rodinný rozpočet, včetně správy finančních aktiv a finančních závazků, s ohledem na měnící se životní situace*“ (Noveský, 2009, s.24).

Dle článku redakce NašePeníze.cz (2013) nelze očekávat univerzální popis, ale rysy chování finančně gramotného člověka by se našly: „*Mám běžný účet bez poplatku, nevyužívám kontokorent ani kreditní karty, tvořím finanční rezervy, nevěřím slibům vysokých úroků, radím se s finančním poradcem, důvěřuji, ale prověřuji, ...*“

Funkční definice dle Dvořákové a Smrčky (2001, s.13-14) označuje finanční gramotnost jako: „*schopnost číst, analyzovat, řídit a komunikovat o osobních finančních podmínkách, které ovlivňují hmotnou životní úroveň. Zahrnuje schopnost rozeznat finanční volby, hovořit o penězích a finančních problémech, odpovědně plánovat pro budoucnost a odpovídat na životní události, které mají vliv na každodenní finanční rozhodnutí, včetně obecných událostí v ekonomice. Funkční definice slouží k hodnocení a srovnání finanční gramotnosti, a to ve výzkumu, studiích a programech finančního vzdělávání.*“

Finančně gramotný člověk by, dle uvedeného výše, měl umět spravovat osobní/rodinný rozpočet, platit své účty včas, znát a umět vyhodnotit svou finanční situaci, pečlivě zvážit, zda si kupovanou věc může dovolit, být připraven na řešení obtížné finanční situace, umět si nejdříve smlouvu dobře přečíst, až pak podepsat.

1.6 Národní strategie finančního vzdělávání

Kalvach (1997, s.12-17) se ohlíží do historie a uvádí, že problematice starých lidí byla Organizací spojených národů (OSN) věnována do konce 70.let jen okrajová pozornost. Zájem o problematiku seniorů začíná až koncem 70.let díky demografickému vývoji. Světové shromáždění o stárnutí (World Assembly on Ageing) bylo uspořádáno v roce 1982 ve Vídni, kde byl přijat akční program Mezinárodní plán aktivit ke stárnutí (Vienna International Plan of Action on Ageing), který obsahoval 118 bodů a 62 doporučení. V roce 1988 vznikl Mezinárodní gerontologický ústav OSN (International Institute on Ageing UN, INIA), jež se stal vedoucí výcvikovou gerontologickou organizací ve světě. V roce 1991 přijalo valné shromáždění OSN „Zásady OSN pro seniory“, v nichž povzbuzuje vlády, aby ve svých národních programech pamatovaly na principy důstojnosti, nezávislosti, zabezpečení, seberealizace a participace starých lidí. V oblasti nezávislosti je pak v bodě číslo čtyři konkrétně uvedeno, že: „*Starí lidé by měli mít přístup k přiměřeným vzdělávacím a tréninkovým programům*“ (Kalvach, 1997, s.13).

Kalvach (1997, s.11) dále říká: „*Vlády, nevládní organizace a všichni, kdo jsou v této problematice angažováni, mají zvláštní zodpovědnost za mimořádně zranitelné seniory, především chudé, mezi nimiž jsou často ženy a obyvatelé venkovských oblastí.*“ Zvyšování finanční gramotnosti lze dosáhnout vzděláváním, což uvádí i Pleská (2018, s.32): „*Tato věková skupina navštěvovala školy před rokem 1989, kdy byly ve finanční oblasti zcela jiné podmínky než dnes – od té doby přišly na trh nejen nové finanční produkty a služby, ale zásadním způsobem se změnila legislativa a rovněž technologie. Vzdělávání dospělých a zejména seniorů v oblasti finanční gramotnosti je proto nezbytné, což si uvědomuje i český stát.*“

Česká republika je součástí Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj (Organisation for Economic Cooperation and Development, OECD), která byla založena v roce 1960 a má dnes 34 členských států. OECD zahájila projekt finančního vzdělávání v roce 2003, v reakci na nízkou finanční gramotnost obyvatel těchto zemí, která byla vnímána na vládní úrovni. Finanční krize pomohla v posílení důležitosti tématu finančního vzdělávání, a proto v roce 2008 OECD vytvořila Mezinárodní síť pro finanční vzdělávání (International Network on Financial Education, INFE), jejímž cílem bylo zvýšení důležitosti a významu finančního vzdělávání a podpora členských států při vytváření svých vlastních národních strategií finančního vzdělávání

(Dvořáková, Smrčka, 2011, s.18-19). Česká republika zastoupená Ministerstvem financí se stala zakládajícím členem INFE.

„*Celková koncepce finančního vzdělávání v České republice je popsána ve Strategii finančního vzdělávání (2007), resp. její aktualizaci schválené vládou pod názvem Národní strategie finančního vzdělávání (2010)*“ (Dvořáková, Smrčka, 2011, s.30).

Národní strategie finančního vzdělávání je tvořena čtyřmi prvky – Definice finanční gramotnosti, vymezení prioritních oblastí finančního vzdělávání, stanovení principů finančního vzdělávání a rozdělení finančního vzdělávání na vzdělávání školní a navazující (Dvořáková, Smrčka, 2011, s.42).

Revizí Národní strategie finančního vzdělávání z roku 2010 vzniká v roce 2018 Národní strategie finančního vzdělávání (Strategie 2.0). Tato strategie potvrzuje zvyšování úrovně finanční gramotnosti populace České republiky, která má dlouhodobý pozitivní dopad na úroveň jednotlivce (posílení zodpovědného chování, lepší orientace ve finančních službách, větší kontrola rodinných financí, plánování), finančního trhu (efektivnější využívání finančních produktů, menší potřeba regulatorních zásahů, snížení počtu sporů), ekonomiky (snížování úrovně zadlužení, exekucí a předlužení) a státu (snížení lidí závislých na vyplácených dávkách a zvýšení počtu ekonomicky aktivních lidí).

Hlavním cílem Strategie je: „**posílit osobní odpovědnost každého jedince za hospodaření se svými financemi**. Jedná se o posun od znalostí k jejich aplikaci, tedy ke změně chování vedoucí k dosažení finanční prosperity své i v rámci rodiny prostřednictvím zodpovědného rozhodování ve světě financí“ (MF, 2018). Dále Strategie uvádí, že měření úrovně finanční gramotnosti označilo jako nejohroženější skupiny obyvatel lidi se základním vzděláním, lidi s nejnižšími příjmy, učně a studenty mladší 30 let a ekonomicky neaktivní lidi. Z veřejného připomínkového řízení vyplývá ještě potřeba zaměřit se na učitele a vzdělavatele, zaměstnance veřejného sektoru, příjemce dávek a **seniory**.

Za plnění cílů Strategie odpovídá Pracovní skupina finančního vzdělávání (PSFV), která má svůj výbor a sekretariát a úzce spolupracuje s Ministerstvem financí (MF), které je zodpovědné za oblast a koncepci finančního vzdělávání a zabezpečuje agendu finančního vzdělávání ve vztahu k orgánům EU, OECD a zejména k Mezinárodní síti finančního vzdělávání (INFE). Další zapojená ministerstva jsou např. Ministerstvo práce a sociálních věcí (MPSV) nebo Ministerstvo průmyslu a obchodu (MPO) a další

instituce jako např. Česká národní banka (ČNB), vzdělávací instituce a média (MF, 2018). Podněty a připomínky k prvotnímu návrhu revidované Národní strategie finančního vzdělávání přijímalo Ministerstvo financí do 20. června 2018, aby se staly podkladem pro diskusi o dalším směřování finančního vzdělávání v České republice v příštích letech (MF, 2018).

2 Edukace seniorů

Obsahem druhé kapitoly je téma vzdělávání seniorů, díky kterému je možné zvyšovat finanční gramotnost seniorů. V kapitole jsou popsána specifika tohoto vzdělávání. Krátce se věnuji i počítačové gramotnosti seniorů, protože na ní mohu ukázat, že senioři jsou schopni a ochotni se vzdělávat, a že se situace stále mění. V poslední části je představen projekt Senioři komunikují, který jsem si vybrala jako příklad dobré praxe pro zvyšování finanční gramotnosti seniorů a zároveň podporuje jejich vzdělávání i v oblasti počítačové gramotnosti.

2.1 Vzdělávání seniorů

Pojem **gerontagogika** se poprvé objevuje v práci O.F.Ballnowa², který jej použil v roce 1962 v souvislosti s požadavkem výchovné pomoci ve stáří, která by měla sloužit správnému a smysluplnému zvládnutí životních situací. Objevují se i další pojmy jako je pedagogika starých lidí, pedagogika stáří, tedy **geragogika** (Salivarová, Veteška, 2014, s.49).

Podle Průchy a Vetešky (2014, s.117-118) je gerontagogika aplikovanou andragogickou disciplínou, zaměřenou na výchovně-vzdělávací práci se seniory, a to ve smyslu výchovy a vzdělávání ke stáří, učení se stárnout, a především vzděláváním ve stáří. Stáří je provázáno celou řadou mýtů. Jedním z nich je přesvědčení, že starší lidé se už nechtějí učit nic nového. Součástí stárnutí je sice skutečnost, že se snižuje schopnost učit se nové věci a pamatovat si je, ale většina starších lidí je schopna a ochotna se nové věci učit a naučit. Zpomaluje se jen jejich reakční doba, tedy učení nových věcí trvá déle (Tošnerová, 2002). Můžeme tak, díky předsudkům, sledovat plíživou diskriminaci na základě věku, tedy ageismus³.

² Otto Friedrich Bollnow (1903-1991), německý filozf a učitel

³ Autorem pojmu ageismus je Robert Neil Butler, tento termín poprvé použil v roce 1968 pro diskriminaci na základě věku ve vztahu k starším lidem. Dnes je již tento pojem vztahován ke všem věkovým kategoriím.

Geragogika je nová disciplína na rozhraní gerontologie a andragogiky, která není jen důsledkem demografického vývoje a sociálních faktorů, ale v určitém slova smyslu i společenskou zakázkou a odpovědností (Špatenková, Smékalová, 2015, s.15).

Senioři chápou nové informace díky svým bohatým životním zkušenostem a zařazují si je do svého znalostního systému. Podle Palána a Langra (2008, s.66-67) je potřeba seniorům zabezpečit určité podmínky usnadňující průběh jejich učení a zefektivňující jeho výsledky. Tím jsou logické uspořádání obsahu, provázanost v celém cyklu, častější opakování a souhrny hlavních myšlenek, zapojování účastníků, přímé zapojování do diskuzí, skupinové práce, motivace a aktivizace.

Podobně se na vzdělávání seniorů dívá i Kalvach (1997, s.133), který říká, že je potřeba se zabývat výběrem témat, přípravou pomůcek, neopomenout tempo přednášky a zpětné vyhodnocení. Sledovat vytyčený cíl a využívat zpětnou vazbu.

Motivaci pro vlastní vzdělávání lze u seniorů rozdělit do tří oblastí, jedná se o potřeby vzdělávací, sociální (potřeba kontaktu) a potřeba seberealizace (Palán, Langer, 2008, s.67). *„Potřeby sociálního kontaktu i potřeby seberealizace vyplývají především ze základního pocitu stáří – pocitu zbytečnosti. Vzdělávání dává životu smysl, „zaměstnanost“ a především možnost styku s lidmi stejného hodnotového zaměření“* (Palán, Langer, 2008, s.67).

Mezi základní instituce pro vzdělávání seniorů patří univerzity třetího věku, akademie třetího věku, univerzity volného času a kluby seniorů. Dalšími institucemi jsou soukromé vzdělávací agentury, knihovny, kulturní domy a střediska a domy dětí a mládeže, kde mohou probíhat např. počítačové kurzy pro seniory (Špatenková, Smékalová, 2015, s.89-99).

Oficiální formou specifického vzdělávání seniorů jsou univerzity třetího věku (U3V), organizované pro seniory vysokými školami, bez ambicí na profesní uplatnění (Čeledová, Kalvach, Čevela, 2016, s.95-96). Posláním a cílem U3V je uspokojení vzdělávacích potřeb seniorů, zpřístupnění nových informací, poznatků a dovedností. Významnou roli hrají sociální kontakty, překonávání pocitu osamocení a izolovanosti, vědomé zpomalování procesu stárnutí a kvalitně vyplněný volný čas (Palán, Langer, 2008, s.68).

Říčan (2004, s.350) dodává: *„Někteří geronti naplňují čas, který získali omezením práce – studiem. Studují něco docela jiného, než čím se celý život zabývali ve své profesi. Existují i univerzity, na nichž může zájemce získat diplom ve kterémkoli věku. Studuje se z čistého zájmu, pro radost z poznání – i z potřeby dokázat si: „Ještě na to“*

stačím!“ Jednou z forem vzdělávání je i sebevzdělávání, např. četba odborné literatury (Špatenková, Smékalová, 2015, s.99).

Pleská (2018, s.50) doporučuje jako nejjednodušší cestu ke vzdělávání ve finanční oblasti televizní pořady: *„Televizní pořady jsou jednoduchou, zábavnou a účinnou metodou finančního vzdělávání seniorů. ... Televizi vlastní převážná většina seniorů, její sledování nevyžaduje žádné speciální dovednosti ani další poplatky. Finanční vzdělávání prostřednictvím televizních pořadů má pravděpodobně nejvyšší dopad na cílovou skupinu seniorů s nižším vzděláním a nižšími zdroji.“*

2.2 Seniori a počítač

Internet a jeho možnosti jsou přínosné i pro seniory. Internetové aktivity pro vyhledávání zaměstnání, uplatnění na trhu práce nebo kvalifikace jsou pro seniory nezajímavé. Elektronická komunikace je ale pro seniory již stejně významná, jako pro ostatní věkové skupiny. Protože komunikace patří mezi nejčastější aktivity člověka, je přirozené, že posílání emailů je nejčastější činností seniorů na internetu. Nejvíce si senioři cení možnosti získávání nových informací o společnosti a celém světě, a právě možnosti vzdělávání. Mezi seniory je velmi rozšířené vyhledávání informací na internetu, ale také četba elektronických časopisů a elektronických verzí tištěných dokumentů. Dalšími aktivitami jsou ty, které seniorům usnadňují život, např. nakupování přes internet nebo internetové bankovníctví. Finančně gramotný člověk běžně využívá internetové bankovníctví, ke kterému je ale potřeba přistupovat přes počítač/internet. Počítačová gramotnost se tak dnes stává z původní systémové výhody nezbytností. Počítačově negramotní lidé se stávají specificky handicapovanou skupinou (Sak, Kolesárová, 2012, s.121-127). Součástí šetření v kapitole čtyři je i téma přístupu seniorů k počítači/internetu a času stráveném s těmito technologiemi.

Na přelomu devadesátých let a nového desetiletí kulminovala mezigenerační propast počítačové gramotnosti, kdy se senioři stále ve větší míře stávají počítačově gramotní. „Komputerizace“ seniorů probíhala ve dvou rovinách – první rovina má demografický důvod a je jím úmrtí nejstarší skupiny seniorů, tedy těch počítačově negramotných a zároveň vstup skupiny seniorů s vyšším podílem počítačově gramotných. Druhou rovinou je vlastní snaha seniorů si ovládnutí počítače osvojit.

Mýtus o tom, že senioři neumí ovládat počítač a internet, se pozvolna vytrácí, přesto je vnímání naší společnosti vůči seniorům a jejich vztahu k počítači, stále odmítavý. Počítačová gramotnost seniorů a jejich schopnost ovládat počítač a internet stále narůstá a komputerizace společnosti se přesunula právě na skupinu seniorů. To

je proto, že mladá a střední generace v předchozích letech už dosáhla nasycenosti znalostí v oblasti informačních technologií (Sak, Kolesárová, 2012, s.120-121).

Špatenková se Smékalovou (2015, s.74) upozorňují na další možnosti ve vzdělávání, konkrétně virtuální univerzity třetího věku. Jedná se o specifickou formu vzdělávání seniorů, která využívá moderních technologií. Podle Hyklové (in Špatenková, Smékalová, 2015, s.74) dominantními motivy pro toto vzdělávání jsou vzdělávání prostřednictvím moderních technologií, touha naučit se ovládat počítač a eliminovat náklady, např. na dojíždění za vzděláváním.

Podle výzkumu z přelomu let 2010 a 2011 Sak a Kolesárová (2012, s.121) dále uvádějí, že v generaci seniorů nad 60 let používá počítač 29 % seniorů a 25 % používá internet. Pokud seniory rozdělíme do kategorie 61-70 let a nad 71 let, podíl ve věkové skupině 61-70 se ještě výrazně zvýší. Počítač v této skupině používá 42 % a internet 37 % dotázaných seniorů. Orientační počítačová gramotnost byla zjišťována sebehodnocením dotázaného seniora. Ve věkové skupině 61-70 let alespoň nějakou počítačovou gramotností ve vztahu k počítači vládne 43 % seniorů, ve vztahu k internetu pak 37 % dotázaných seniorů. Počítačová gramotnost seniorů nad 71 let dosahuje menší míry, ale i v této skupině stále roste.

2.3 Projekt Seniori komunikují

Jako příklad rozvojového programu pro zvyšování finanční gramotnosti seniorů, jsem se vybrala Projekt Seniori komunikují (interní dokument č.1), který vznikl již v roce 2007, kdy odstartovaly jeho první kurzy. Do roku 2017 bylo uskutečněno 1320 kurzů, na více než 900 místech celé České republiky a prošlo jimi více než 13.000 seniorů. Projekt Seniori komunikují pořádal své přednášky i v mikroregionu Hustiřanka, konkrétně v obcích Habřina, Lanžov a Velichovky.

Cílem tohoto projektu je umožnit seniorům, kteří dosud neměli tu příležitost, seznámit se a naučit se alespoň v základních funkcích ovládat a používat počítač, který je nezbytný právě pro správu běžného účtu, prostřednictvím internetového bankovníctví. Účastníci kurzu se dále seznámí s používáním internetu, e-mailu a psaním textu. Dalším benefitem je získání základních znalostí o bankovních službách a tím i zvýšení jejich finanční gramotnosti. Projekt vznikl spoluprací Nadačního fondu manželů Livie a Václava Klausových a Nadace České spořitelny, která má jako jednu ze svých priorit právě aktivní podporu aktivního života seniorů a jejich vzdělávání. *„Naděje dožít se 85 až 90 let má u nás téměř 86 % žen a 83 % mužů. V roce 2030 tak dojde k nerovnováze „starých“ nad „mladými“ a k deficitu mezigenerační podpory.*

Je proto třeba již nyní budovat potřebné služby a jejich součinnost tak, aby senioři zůstávali co nejdéle doma, v kruhu své rodiny a v prostředí, které mají rádi“ (Nadace ČS, 2019).

Kromě používání počítače, internetu a psané komunikace v elektronické podobě, byly kurzy zaměřeny na zvýšení finanční gramotnosti seniorů, a to hlavně v oblasti kreditních karet. Hlavními tématy byly typy platebních karet (debetní, kreditní), jejich použití a využití, ať už v obchodě (kontaktní a bezkontaktní platby, výběry z bankomatů) nebo na internetu a také důležité téma bezpečnosti. Senioři si osvojili i jednoduché desatero správného používání platebních karet. Téma znalosti a orientace v kartách je součástí šetření v kapitole čtyři.

Projekty zaměřené na seniory jsou velmi užitečné, protože pomáhají potlačovat digitální vyloučenost seniorů. Ne všichni senioři tyto znalosti mají nebo mají děti či vnuky, kteří jsou ochotni a schopni se o ně v tomto směru postarat. Jde o překonávání bariér v aktivním využívání informačních a komunikačních technologií, tedy nejen počítače a internetu, ale např. i mobilních telefonů. Situace v oblasti využívání internetu a počítačů se ve skupině seniorů velmi zlepšuje, jak uvádím již v kapitole 2.2 Senioři a počítač. V roce 2010 se podíl populace v České republice ve věku 65-74 let využívající internet zvýšil na téměř čtyřnásobek, oproti roku 2006, na 19 % populace. Stále je to ale výrazně méně, než je průměr EU nebo např. v porovnání s Německem, nedosahujeme ani poloviční úrovně (ČSÚ, 2017).

3 Senior a stáří

Ve třetí kapitole vymezuji pojem senior, který není ukotven ani v naší legislativě, bohužel ani v odborné literatuře. Věnuji se stáří a jeho periodizaci. V oblasti demografického vývoje je popsán současný stav a výhled na budoucí situaci v letech 2050 – 2060.

3.1 Senior

Pojem senior je v naší společnosti zažitý. Je používán politiky, médií, v obecném jazyce, komunikaci. Máme domy pro seniory, projekty pro seniory, slevy pro seniory,... Jen nevíme, kdo přesně senior je! Pojem senior není právně zakotven ani jednoznačně vymezen v odborné literatuře.

Podle Špatenkové a Smékalové (2015, s.47) je slovo senior používáno jako synonymum pro starého člověka, konkrétně poživatele starobního důchodu, což ale není zcela přesné a může to být do jisté míry i zavádějící.

Dle svazu Seniorů České republiky (Senioři ČR, 2018) by: „*Seniorem měl být každý občan, který splnil podmínky pro nabytí starobního důchodu stanovené legislativou České republiky. Bez ohledu na věk a bez ohledu na to, zda starobní důchod pobírá či nepobírá.*“ Filosofie této definice by spočívala v tom, že lidé, kteří splnili svou pracovní povinnost vůči státu a odvedli příslušné daně, by měli právo na starobní důchod, právní ochranu a další výhody ze strany státu, což by nebylo podmíněno věkem, který se mění, ani dalšími podmínkami, které jsou rovněž proměnlivé. Dle svazu by bylo žádoucí, aby byl přijat zákon, který tento pojem bude definovat.

„*Slovník cizích slov pojem „senior“ vymezuje mimo jiné jako „příslušník starší věkové kategorie“ (Linhart, 2005, s.336). Marie Vágnerová (2007, s.229) situuje starší dospělost do období 50-60 let a o ranném stáří hovoří od 60 do 75 let. Michal Šerák (2009, s.183) píše, že ještě v nedávné době byl tento pojem všeobecně používán pro osoby starší 60 let, v poslední době se ovšem hranice posouvá až na 65 let“ (Špatenková, Smékalová, 2015, s.47).*

Materiály Českého statistického úřadu (ČSÚ, 2015) hovoří o populaci starší 50 let, ve statistikách jsou ale věkové skupiny členěny 0-15 let, 16-64 let, 65 a více let, Český statistický úřad tedy považuje za seniory osoby starší 65 let. Podobně materiály Ministerstva práce a sociálních věcí ČR používají také členění, jako Český statistický úřad. Lze tedy konstatovat, že stát považuje za seniora člověka ve věku 65 let a vyšším.

Z výše uvedeného vyplývá, že za seniora je možné označit člověka staršího 50 let, ale pouze v případě, že se sám za seniora označuje. Pojmem senior je obecné pojmenování. Pokud by se některá z charakteristik měla pojit k určitému věku, je nutné tento věk přesně specifikovat.

Ve své práci používám pojem senior pro občana staršího 60 let. Podobně, jako světová zdravotnická organizace, která vymezila rané stáří právě od 60 let (více v kapitole 3.2 Periodizace stáří).

Pacovský a Heřmanová (1981, s.14) říkají: „*Starý člověk je geron (geront). Termín stařec, stařena je odborně správný. Laikům se však pod tímto pojmem vybaví zpravidla člověk těžce stářím zkrúšený. Použijeme-li označení geron, geront, stařec, budeme mít na mysli starého člověka, kteréhokoli pohlaví.*“ Synonymem pro stáří je senilita. Termín má ale hanlivé zabarvení. Přídavné jméno senilní se často nesprávně používá při nejasných stavech starých lidí, přitom by mělo být použito výhradně u

patologických stavů, které se vyskytují výhradně ve vysokém věku a mají charakteristické zvláštnosti (Pacovský, Heřmanová, 1981, s.14).

Kalvach (1997, s.9) uvádí: „*Stáří není choroba, i když je zvýšeným výskytem chorob provázeno, a ztráta soběstačnosti není nezbytným, zákonitým důsledkem stárnutí.*“

3.2 Periodizace stáří

V šedesátých letech akceptovala světová zdravotnická organizace (WHO) patnáctiletou periodizaci lidského života a klasifikuje vyšší věk na:

- 60-74 let: rané stáří
- 75-89 let: vlastní stáří
- 90 a více let: dlouhověkosti

Podobně používá periodizaci i Haškovcová (2010, s.20), která doplňuje, že rané stáří představují „mladí senioři“ a až od 75 let věku můžeme mluvit o skutečném stáří.

Vágnerová (2007, s.299) označuje stáří jako období, které „*přináší nadhled a moudrost, pocit naplnění, ale také úbytek energie a nezbytnou proměnu osobnosti směřující k jejímu konci.*“ Období stáří Vágnerová (2007) dělí na dvě etapy, první období raného stáří v letech 60-75, druhé období, nazvané jako pravé stáří, od 75 let výše.

Příhoda (in Salivarová, Veteška, 2014, s.10) nazývá stáří posledním vývojovým obdobím jedince, označuje ho jako senium a člení na stáří v letech 60-75 a kmetství v letech 75-100.

Jak je výše uvedeno, periodizací stáří se zabývá řada odborníků. Pojem stáří není snadné jednoznačně vymezit, protože definic existuje celá řada. Salivarová a Veteška (2014) konstatují: „*Faktem je, že stáří představuje poslední etapu života člověka, která by se měla vyznačovat nadhledem, moudrostí, pocitem naplnění, ale je poznamenána rovněž poklesem schopností a výkonnosti jedince a jeho funkčními změnami. Pojem stáří označuje poslední fázi ontogeneze jedince.*“

Špatenková se Smékalovou (2015, s.59) uvádějí, že se stárnutím a stářím se lidé vyrovnávají různě. Záleží hlavně na jejich fyzickém stavu, ekonomickém zabezpečení a osobnostních charakteristikách.

Stárnutím, stářím a životem ve stáří se zabývá **gerontologie**⁴. Tato vědní nauka se dělí do tří směrů – experimentální (proč a jak živé organismy stárnou), klinická (zvláštnosti zdravotního stavu, choroby, jejich léčení a přístup ke starým pacientům) a sociální (život ve stáří, vztahy, demografie, sociologie, souvislosti politologické a ekonomické) (Čeledová, Kalvach, Čevela, 2016, s.16-17). Gerontologie využívá poznatků z různých vědeckých disciplín, má specifický obsah, předmět zájmu, poznávací metody a také cíl, obsahuje vše, co se týká starého člověka ve zdraví i nemoci (Pacovský, Heřmanová, 1981, s.13).

3.3 Demografický vývoj

Z hlediska demografie rozlišujeme dva typy stárnutí naší populace. Prvním je **absolutní** stárnutí, které je dáno tím, že se zvyšuje střední délka života, snižuje se úmrtnost a zlepšují se úmrtnostní poměry, čímž dochází k růstu počtu starších obyvatel. Druhým typem je stárnutí **relativní**, které způsobuje snižující se porodnost a snižující se poměr dětí, proti starším osobám v populaci. Oba typy probíhají současně a z tohoto důvodu naše populace stárne (Dvořáková, Smrčka, 2011, s.57). Dále Dvořáková a Smrčka (2011, s.57-58) uvádějí, že v České republice probíhají změny známé jako **druhá demografická revoluce**: *„Naše věková struktura bude stále více regresivní, stárnutí obyvatelstva bude pokračovat. Stárnutí obyvatelstva se urychlí. Do důchodového věku se přesunou silné poválečně ročníky. Podíl starých lidí se bude zvyšovat, a to nejen na úkor dětské složky, ale i vzhledem ke středním věkovým skupinám. Budou růst nároky na ekonomicky aktivní obyvatelstvo v oblasti daňového zatížení, mnohem větší pozornost se bude muset věnovat konkrétní péči o staré občany.“*

Sak s Kolesárovou (2012, s.86) na toto téma uvádějí: *„Stárnutí populace je výrazným fenoménem současné české společnosti. Každý rok se ve společnosti zvyšuje podíl seniorů, klesá podíl dětí a mládeže a zvyšuje se průměrný věk. V tomto procesu stárnutí není česká společnost osamocená, s demografickým stárnutím populace se potýká většina vyspělých zemí. Prognózy vývoje obyvatelstva očekávají, že i nadále bude docházet k nárůstu podílu starších osob v české populaci. V současnosti do věkové skupiny 65 a více let totiž vstupují početné generace narozené po druhé světové válce.“*

⁴ Autorem pojmu je nositel Nobelovy ceny, mikrobiolog a imunolog I.I.Mečnikov, který jej zavedl na přelomu 19. a 20. století. Pojem z řeckého slova „geron, gerontos“ = starý člověk a „logos“ = nauka. <https://cs.wikipedia.org/wiki/Gerontologie>

Podle Kalvacha (1997, s.37) přibývá ve společnosti seniorů relativně (poklesem natality), absolutně (prodlužováním středné délky života) a v pokročilém stáří (prodlužováním života ve stáří).

Dle výše uvedeného lze konstatovat, že seniorů přibývá a bude přibývat. Potřebu vzdělávání seniorů ve finanční oblasti si uvědomuje i stát (více v kapitole 1.6 Národní strategie finančního vzdělávání). Zda bude mezi rostoucím počtem seniorů a počtem finančně gramotných seniorů v budoucnu přímá úměra, si v tuto chvíli ale netroufám predikovat. Ohroženost seniorů, jako celé skupiny, při nedostatečné finanční gramotnosti, popisují v kapitole 1.3 Důsledky nedostatečné finanční gramotnosti.

Odpověď na otázku, zda je česká společnost připravena na stárnutí společnosti, je velmi kritická. 72 % seniorů se domnívá, že není, mladší populace tento názor zastává z 66 %. Překvapivá je zde nepřipravenost společnosti, respektive státu, protože stárnutí neudeří ze dne na den, ale přibližuje se desetiletí (Sak, Kolesárová, 2012, s.149).

Senioři mají své specifické potřeby v bydlení, zdravotnictví i celkově ve svém životním stylu. Naše společnost bude v budoucnu na seniory vynakládat více prostředků v oblasti zdravotní, sociální i důchodové. Vyspělá společnost by se měla o své seniory postarat tak, aby jejich stáří bylo důstojné. Cílem je, aby se lidé dožívali vysokého věku, ale ve zdraví, a aby byli ve stáří co nejdéle dobu soběstační (Dvořáková, Smrčka, 2011, s.58).

Kalvach (1997, s.123-124) upozorňuje na ekonomickou limitovanost, která je dána zhoršující se situací na trhu práce, která souvisí s technologickou nezaměstnaností. Senioři jsou doslova ohroženi ekonomickou nedostupností aktivit, které potřebují pro smysluplné, kvalitní stáří, a tím v důsledku často přímo chudobou. Častěji se tento problém týká seniorů ve špatném zdravotním stavu, etnických menšin nebo obyvatel venkovských oblastí.

Podle demografické projekce⁵, kterou pravidelně publikuje Český statistický úřad, se v roce 2065 podíl osob starších 65 let zdvojnásobí, tedy dosáhne 33 %, proti datům k roku 2010, kdy se jednalo o 15,2 %. Na rok 2030 se jedná o odhad ve výši 23 % (ČSÚ, 2009). Z demografických prognóz Ministerstva práce a sociálních věcí (MPSV, 2013) vyplývá, že počet osob nad 65 let v roce 2013 bylo 1,7 milionu a v roce 2060 stoupne jejich počet nad 3,2 miliony, počet osob nad 75 let v roce 2013 bylo 0,7 milionu a v roce 2060 stoupne jejich počet na 2 miliony a počet osob nad 85 let v roce

⁵ Demografická projekce = odhad budoucího vývoje věkové a pohlavní struktury obyvatelstva

2013 bylo 0,2 milionu a v roce 2060 stoupne jejich počet nad 0,8 milionu. Obyvatelstvo České republiky výrazně zestárne.

4 Empirická část

V této kapitole své bakalářské práce jsem se zaměřila na zkoumání finanční gramotnosti seniorů v mikroregionu Hustířanka, který je zde představen. Popsána je metodologie, technika sběru dat a způsob výběru výzkumného vzorku. Dále uvádím, jak dotazník vznikl a jak proběhla pilotáž. Obsáhlou část tvoří vlastní výsledky výzkumu a závěrečná diskuze. Cílem šetření je zjistit, **jaká je finanční gramotnost seniorů v mikroregionu Hustířanka a zda zdejší senioři mají zájem o edukaci v této oblasti**. Výsledky budu porovnávat s výstupy kvantitativního výzkumu finanční gramotnosti, který v roce 2010 zpracovala společnost STEM/MARK, na základě zadání Ministerstva financí České republiky a České národní banky.

4.1 Metodologie, technika sběru dat

Pro svou práci jsem zvolila kvantitativní výzkum. Dle Hendla (2008) jsou výhodou kvantitativního výzkumu tvrdá, spolehlivá data, možnost zobecnění výsledků, silně strukturovaná výzkumná strategie, teorie bývá výzkumem potvrzena nebo vyvrácena, výzkumník stojí vně situace, má odstup.

Podle Reichla (2009, s.41) můžeme pomocí kvantitativního výzkumu zkoumat předpokládané vztahy a ověřovat stanovené hypotézy a zkoumat více aspektů u mnoha objektů. Data jsou pak statisticky zpracována a vyhodnocena.

Konkrétní technika sběru dat je dotazník. Reichel (2009, s.118-123) dále uvádí, že standardizovaný dotazník je tvořen převážně uzavřenými otázkami, není příliš dlouhý, je přehledný a nekomplikovaný. U dotazovaného by měl budit dobrý dojem a být uživatelsky přívětivý. Údaje z dotazníku jsou dobře zpracovatelné, můžeme je dobře třídit a jsou srovnatelné. Otázky by pak měly být srozumitelné, ne moc dlouhé, jednoznačné, psychologicky přijatelné (taktní), neměly by být sugestivní, zvážit bychom měli i použití slova „proč“. Otázky rozlišujeme na otevřené (volné), uzavřené (standardizované) a polouzavřené nebo je dělíme dle počtu variant (dichotomické a polytomické, tyto dále na výběrové, výčtové a výčtové s pořadím) a způsobu práce s nimi. Důležitou roli hrají také otázky filtrační, které respondenta směřují na určité místo dotazníku (k další konkrétní otázce) v závislosti na jeho odpovědi (Reichel, 2009, s.100-104). Uvedené zásady a popsané typy otázek jsem dodržovala i při tvorbě mého dotazníku.

4.2 Výzkumný vzorek – mikroregion Hustířanka

Reichel (2009, s.76) vysvětluje základní výzkumný soubor, kterým rozumí souhrn jednotek, které jsou ve výzkumné situaci cílovým souborem. Jedná se souhrn objektů, které můžeme vymezit, podchytit a identifikovat. Základním souborem pro můj výzkum byli obyvatelé mikroregionu Hustířanka starší 60 let.

Mikroregion Hustířanka je svazek 16 obcí, 14 z nich má méně než 500 obyvatel: Habřina, Heřmanice, Hořenice, Hříbojedy, Kuks, Lanžov, Libotov, Litič, Lužany, Račice nad Trotinou, Rožnov, Velký Vřešťov, Vilantice, Zaloňov a dvě obce mají 500-1.000 obyvatel: Dubenec a Velichovky. Průměrná hustota osídlení svazku činí 45 obyvatel/km². Mikroregion měl k 1.1.2005 4.602 obyvatel, s věkovým průměrem 39,4 let a obyvatel starších 60 let bylo téměř 19 %. Vzdělanostní struktura mikroregionu je tvořena dominantní skupinou obyvatel vyučených a se středním vzděláním bez maturity (46 %). Další skupinou jsou obyvatelé se základním vzděláním (28,44 %), následuje skupina obyvatel s úplným středním vzděláním s maturitou (19,26 %). Nejméně zastoupeny jsou skupiny vysokoškolsky vzdělaných (2,89 %) a s vyšším odborným a nástavbovým vzděláním (2,16 %). Minoritní je skupina obyvatel bez vzdělání, kterou tvoří jen 0,43 % (Hustířanka.cz, 2019).

Mezi strategické cíle rozvoje mikroregionu Hustířanka patří sedm priorit, mezi nimiž je např. rozvoj cestovního ruchu, zkvalitnění dopravní infrastruktury, stabilizace nebo nárůst počtu obyvatelstva, ale hlavně využívání informačních a komunikačních technologií a zavedení bezdrátového internetu.

Dále Reichel (2009, s.77-78) uvádí, že z časových, logistických i finančních důvodů nelze zkoumat všechny jednotky základního souboru a je tedy z něho potřeba vytvořit soubor výběrový. Existují čtyři základní výběrové typy – výběry náhodné, pravděpodobnostní, záměrné, nepravděpodobnostní a další specifické, založené na dostupnosti nebo dobrovolnosti. Můj výzkumný soubor byl vybrán náhodným, pravděpodobnostním výběrem. Reichel (2009, s. 78) uvádí, že podstatou náhodného, pravděpodobnostního výběru je šance každého prvku základního souboru, aby se stal prvkem výběrového souboru. Respondenty pro svůj výzkum jsem oslovovala sama v obcích, které patří do mikroregionu Hustířanka (vhozením dotazníku do schránky) a také jsem využila svých známých v tomto regionu, aby seniorům, kteří splňovali podmínky základního souboru, dotazník předali (osobně nebo vhodili do schránky). Celkem bylo v obcích mikroregionu Hustířanka v únoru 2019 rozdáno 155 dotazníků (po dvaceti kusech v obcích Lužany a Račice nad Trotinou, po deseti kusech v obcích

Dubeneč, Habřina, Kuks a Velký Vřešťov, po pěti kusech v obcích Heřmanice, Hořenice, Hříbojedy, Lanžov, Libotov, Litíč, Rožnov, Vilantice, Zaloňov a nejvíce, třicet kusů v obci Velichovky. Vrátilo se mi 52 vyplněných dotazníků.

4.3 Tvorba dotazníku

Dotazník je sestaven tak, aby pokrýval spektrum otázek, pokrývajících finanční gramotnost, chování seniorů ve finanční oblasti, zájem o vzdělávání v oblasti financí, znalost projektu Senioři komunikují a přístup k počítači/internetu. Je složen celkem z třiceti otázek. Uzavřených otázek je v dotazníku nejvíce, celkem dvacet šest, polouzavřené jsou dvě, zde je možnost mimo nabízených variant zvolit odpověď vlastní a dvě otázky jsou otevřené. Otázek dichotomických⁶ je v dotazníku čtrnáct, polytomických⁷ otázek také čtrnáct, tři otázky jsou výčtové, v dotazníku není žádná otázka výčtová s pořadím. Dotazník je anonymní a je přílohou číslo 1 této práce.

Výzkumná otázka mého šetření zní: **Mají senioři v mikroregionu Hustířanka nízkou finanční gramotnost?**

První čtyři otázky o respondentech zjišťují základní údaje, jako je pohlaví, věk, nejvyšší dosažené vzdělání a obec, kde žijí.

Výchozí hypotéza: Senioři v mikroregionu Hustířanka mají nízkou finanční gramotnost.

K ověření úrovně finanční gramotnosti seniorů v mikroregionu Hustířanka a jejich chování v oblasti financí, slouží otázky pět až dvacet. Konkrétně otázky pátá až třináctá jsou zaměřeny na oblast domácích financí a jejich správy, chování seniorů v této oblasti a jejich návyky. Pátá otázka je výčtová a zjišťuje zdroj příjmu seniora, zbylé otázky v tomto bloku jsou výběrové, konkrétně čtyři otázky zjišťují, jaký přehled senioři mají o aktuálním stavu svých financí. Otázka číslo deset je výběrová a zjišťuje, zda senioři při nákupu nějaké věci přemýšlí, zda si ji mohou dovolit. Další dvě otázky uzavřené, dichotomické, zda senioři mají běžný účet a používají internetové bankovníctví a poslední otázka uzavřená, výběrová, k jakým účelům senioři používají platební kartu. Čtrnáctá až dvacátá otázka jsou pak zaměřeny na úroveň finanční gramotnosti. Čtrnáctá otázka je dichotomická a zjišťuje subjektivní vnímání seniora, zda je nebo není finančně gramotný. Následující otázka je výběrová a senior má subjektivně oznámkovat svoji úroveň finanční gramotnosti, podobně jako ve škole,

⁶ Pouze dvě varianty odpovědi, např. muž/žena, ano/ne, ...

⁷ Více variant odpovědi

kdy jednička znamená výborná úroveň finanční gramotnosti, pětka pak nedostatečnou finanční gramotnost. Šestnáctá otázka je otázka dichotomická a filtrační. Pokud na ni senior odpoví, že ví, jaký je rozdíl mezi kreditní a debetní kartou, pak pokračuje k odpovědi na otevřenou otázku, číslo sedmnáct, kde má tento rozdíl popsat. Pokud je odpověď na otázku šestnáct záporná, je senior vyzván, aby pokračoval otázkou číslo osmnáct. Otázka číslo osmnáct je také otázkou dichotomickou a filtrační, zaměřená na znalost pojmu RPSN. Při kladné odpovědi senior pokračuje k otázce číslo devatenáct, která je otevřená a je potřeba tuto zkratku svými slovy vysvětlit. Při záporné odpovědi na otázku číslo osmnáct, pokračuje senior až otázkou číslo dvacet. Dvacátá otázka je polouzavřená a zjišťuje seniorovo chování v případě podpisu nějaké smlouvy.

Výsledky šetření budu porovnávat s výsledky výzkumu STEM/MARK (2010), konkrétně např. využívání běžného účtu, internetového bankovníctví, porozumění termínům z oblasti financí, odpovědné chování v rámci porozumění smlouvám a další. Pojem finančně gramotného člověka jsem definovala v kapitole 1.5 Finančně gramotný člověk.

Pracovní hypotéza 1: Senioři v mikroregionu Hustířanka mají zájem o zvyšování své finanční gramotnosti.

Otázky číslo dvacet jedna až dvacet šest jsou zaměřeny na zájem seniorů o novinky v oblasti financí a jejich zájem o zvyšování finanční gramotnosti. Otázka číslo dvacet jedna je uzavřená, dichotomická a zjišťuje, zda má senior zájem o novinky ze světa financí. Otázka dvacet dva je uzavřená, výčtová a zjišťuje, za kým jde senior pro radu, v otázkách financí. Další dvě otázky jsou uzavřené, výběrové a zaměřují se na finanční kurzy, zda senioři o nějakých ve svém okolí vědí, resp. zda by nějaký takový kurz absolvovali. Otázka číslo dvacet pět je dichotomická, filtrační a ptá se, zda senior nyní nějak pracuje na zvyšování své finanční gramotnosti. Při kladné odpovědi na tuto otázku, senior pokračuje k poslední otázce tohoto bloku, která je výčtová, polouzavřená a cílí na konkrétní aktivity, které tedy senior vykonává. Při záporné odpovědi na otázku číslo dvacet pět, je přesměrován k otázce číslo dvacet sedm.

Důležitou otázkou je vlastní zájem o vzdělávání v oblasti finanční gramotnosti. Zda tato možnost existuje a zda vůbec senioři v tomto mikroregionu o tuto možnost stojí, výsledky šetření budu porovnávat s výsledky výzkumu STEM/MARK (2010).

Pracovní hypotéza 2: Senioři v mikroregionu Hustířanka mají zájem o vzdělávací projekty a aktivity na počítači/internetu.

Poslední blok otázek je zaměřen na projekt Senioři komunikují a možnosti seniora dostat se k aktivitě na počítači/internetu. Obě otázky k projektu Senioři komunikují jsou uzavřené, dichotomické a zjišťují, zda senior zná nebo absolvoval přednášku v rámci tohoto projektu. Předposlední otázka dotazníku je uzavřená, dichotomická a filtrační. Pokud senior má možnost trávit svůj čas na počítači/internetu, odpovídá na poslední, třicátou, výběrovou otázkou, aby specifikoval, kolik času takto tráví. Pokud odpoví záporně, dotazník pro něj otázkou číslo dvacet devět končí.

4.4 Pilotáž

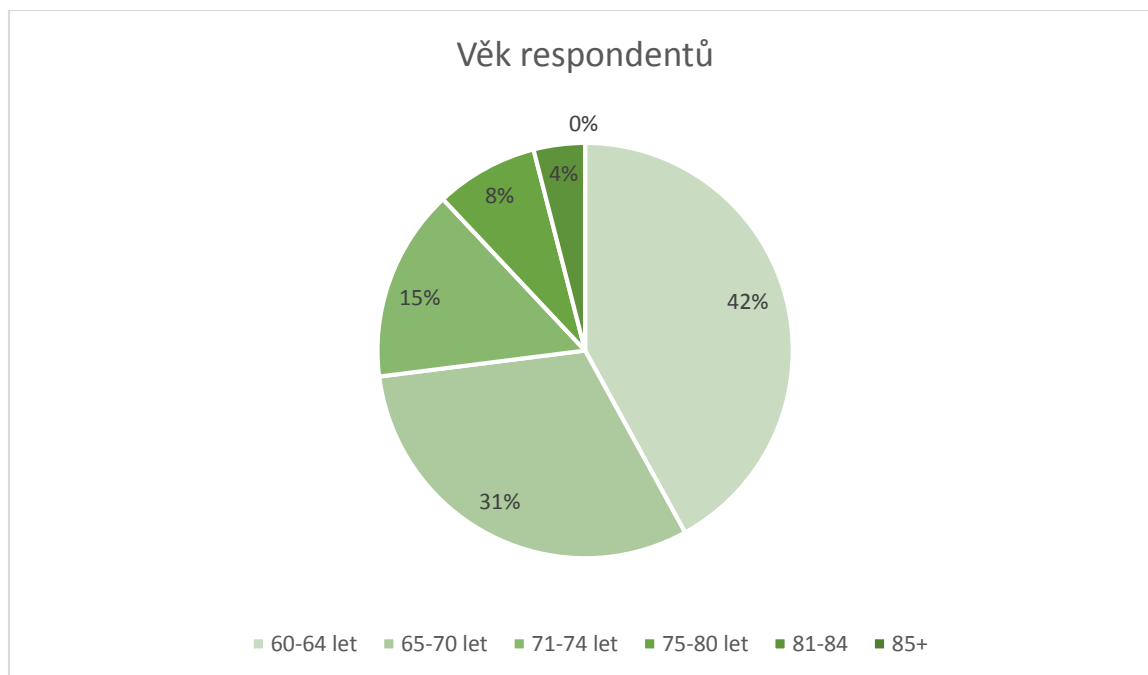
V rámci pilotáže⁸ jsem osobně oslovila čtyři seniory⁹ z obce Lužany, představila jim svou práci a šetření, které jsem v rámci mikroregionu Hustířanka chtěla ověřit. Senioři souhlasili s tím, že dotazník v klidu projdou a sdělí mi své připomínky. Na základě jejich seznámení se s otázkami, jsem je požádala o názor na dotazník v oblastech srozumitelnosti otázek, jejich snadného pochopení a orientace v dotazníku. Pan Václav (69 let), paní Marie (65 let), paní Anna (72 let) a pan Josef (62 let) se shodli na tom, že dotazník je srozumitelný a s pochopením otázek nemají problém. Václav u otázky číslo osm doporučil doplnit třetí variantu odpovědi ve smyslu, že by si rád odkládal finance stranou, bohužel mu ale nezbyvá odkládat z čeho. Tuto možnost odpovědi jsem tedy do dotazníku přidala. Dále u otázky číslo deset nevěděl, o jakou věc se má jednat. K této otázce ale Marie, Anna ani Josef žádné námítky nebo připomínky neměli, proto jsme ji nechala v původním znění. Marie navrhla prohození odpovědí u otázky číslo třináct, aby bylo pořadí odpovědí „pouze k placení“, „pouze k výběru“, „k obojímu“ a na závěr „nepoužívám“. Návrh této úpravy jsem přijala a pořadí odpovědí upravila. Anna a Josef k dotazníku připomínky neměli.

4.5 Výsledky výzkumu

Mého šetření se zúčastnilo celkem 52 respondentů, 31 % bylo mužů, 69 % byly ženy. Nejvíce zastoupena byla věková kategorie 60 až 70 let, konkrétně 42 % seniorů ve věku 60-64 let a 31 % ve věku 65-70 let. V kategorii 71 až 80 let jsem získala 15 % odpovědí v rozmezí let 71-74 a 8 % v rozmezí let 75-80. 4 % respondentů byly starší 81 let. Dotazník nevyplnil nikdo starší 85 let.

⁸ Z řec. Pedotes = kormidelník, ověření navrženého výzkumného nástroje, např. dotazníku

⁹ Křestní jména jsem z důvodu zachování anonymity změnila

Graf 1: Procentuální rozložení věku respondentů

Pouze základního vzdělání dosáhlo 19 % respondentů, nejvíce dosáhlo středoškolského bez maturity, konkrétně 46 %, střední školu s maturitou dokončilo 23 % respondentů, vyšší odbornou školu jako své nejvyšší dosažené vzdělání uvedlo 10 % respondentů a jen 2 % dosáhla vysokoškolského vzdělání. Nejvíce byla zastoupena příslušnost k obci Lužany ve výši 29 %, dále 25 % k Velichovkám, 11 % respondentů žije shodně v obcích Račice nad Trotinou a Habřina, 10 % respondentů žije v obci Dubenec, 8 % ve Velkém Vřešťově a 6 % na Kuksu. Z obcí Heřmanice, Hořenice, Hříbojedy, Lanžov, Libotov, Litič, Rožnov, Vilantice a Zaloňov jsem žádné odpovědi nezískala. Respondenti odpovídali, co tvoří jejich měsíční příjem. Nejvíce byl zastoupen starobní důchod ve výši 65 %, 31 % respondentů má uzavřený hlavní pracovní poměr. Navíc k důchodu si přivydělává 8 respondentů nějakou brigádou (smlouva o provedení práce nebo smlouva o pracovní činnosti) a dalších 8 respondentů uvedlo, že má jiný příjem, například z pronájmu.

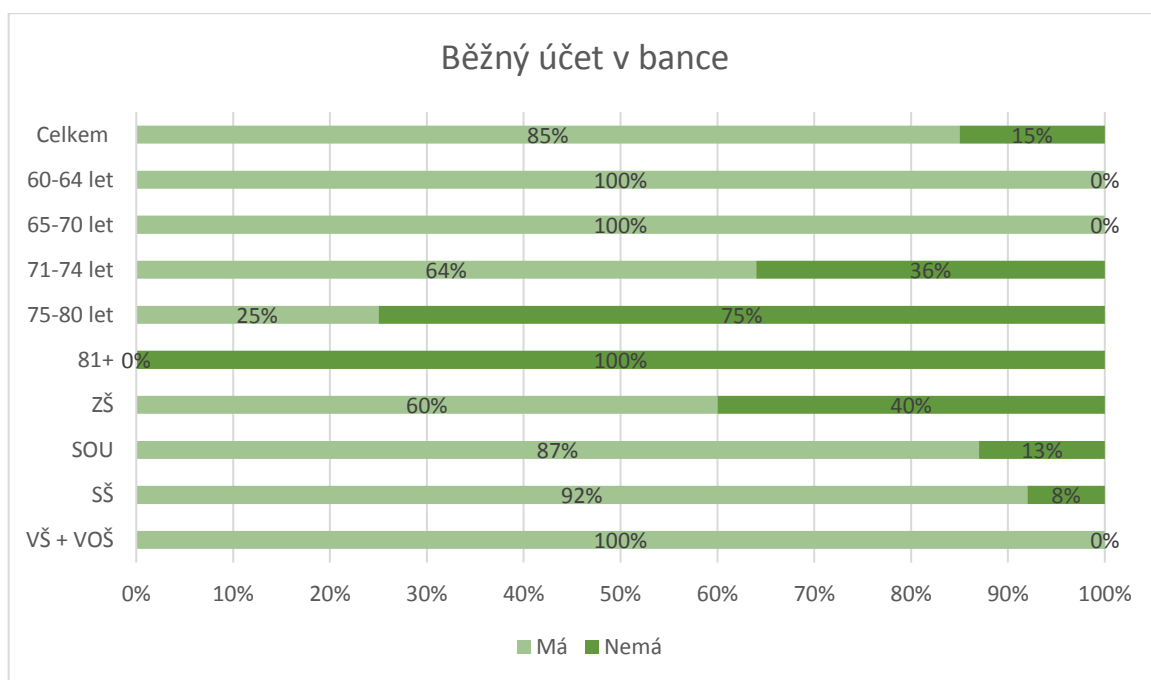
4.5.1 Domácí finance a jejich správa

Otázky šest až deset v dotazníku byly zaměřeny na oblast domácích financí a chování seniorů ve finanční oblasti. Téměř všichni respondenti (92 %) vědí, kolik peněz mají nyní v domácnosti k dispozici, všichni respondenti starší 70i let věděli, jaká je jejich současná finanční situace. Na otázku sestavování rodinného rozpočtu odpovědělo pouze 8 % respondentů kladně, tedy že si sestavují rodinný rozpočet. Vždy

se jednalo o seniory do 70 let. Pokud si respondenti rozpočet sestavují, vždy se jednalo o respondenty minimálně se středoškolským, nebo vyšším, vzděláním.

Výzkum dále ukázal, že si respondenti ukládají finance pro nečekané výdaje (58 %), nebo že by si peníze odkládali, kdyby měli z čeho (31 %). Pouze 11 % respondentů si nic neodkládá. 77 % respondentů odpovědělo, že se za posledních dvanáct měsíců nedostalo do situace, že by jim jejich příjmy nestačily na pokrytí životních nákladů. Všichni respondenti vždy (73 %) nebo většinou ano (27 %) přemýšlí, zda si nově kupovanou věc mohou dovolit.

Otázky jedenáct až třináct zjišťovaly to, zda respondenti mají běžný účet, využívají internetové bankovníctví a k čemu používají platební kartu. Respondenti do 70 let mají běžný účet všichni, naopak v kategorii 81+ nemá běžný účet nikdo z dotázaných. Dle vzdělání respondenti s vyšším vzděláním mají běžný účet téměř vždy, se základním vzděláním běžný účet 40 % odpovídajících seniorů nemá.

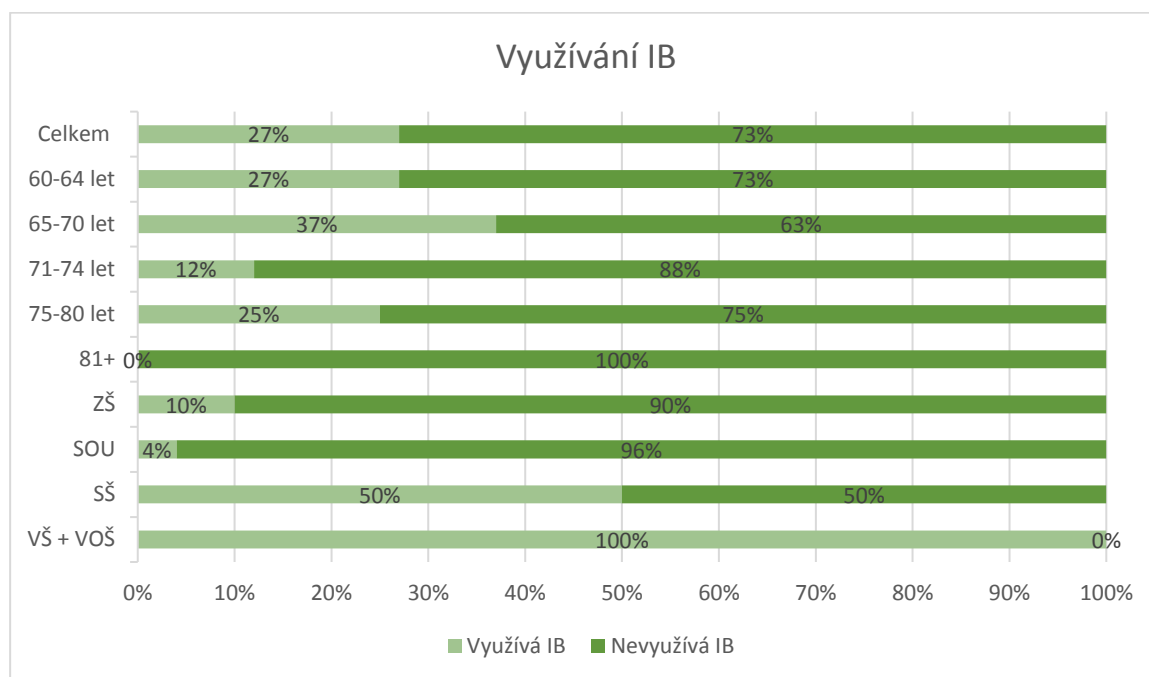

Graf 2: Používání běžného účtu v bance

Využívání internetového bankovníctví je u starších kategorií naprosto ojedinělé. Nejvíce využívají tuto službu mladší senioři (64 %), v kategorii 61-64 let je to 27 % a v kategorii 65-70 let je to 37 %. Z výzkumu také vyplynulo, že i vzdělání má vliv na využívání internetového bankovníctví. Respondenti bez maturity využívají internetové bankovníctví pouze ve 14 %, s maturitou už v 50 % a s vyšším nebo vysokoškolským vzděláním vždy. Závěry jsou uvedeny v grafu číslo tři.

U těchto otázek je zřejmá závislost věku a vzdělání na využívání těchto produktů. Čím je respondent starší, tím méně často má běžný účet nebo využívá internetové bankovníctví. Současně, čím vzdělanější senior je, tím častěji tyto služby využívá.

Platební kartu aktivně využívá 85 % respondentů, k placení i výběrům z bankomatu, z toho 23 % dotázaných s kartou pouze vybírá z bankomatu. Nikdo z respondentů neodpověděl, že s kartou pouze platí v obchodech. 15 % respondentů kartu nepoužívá.

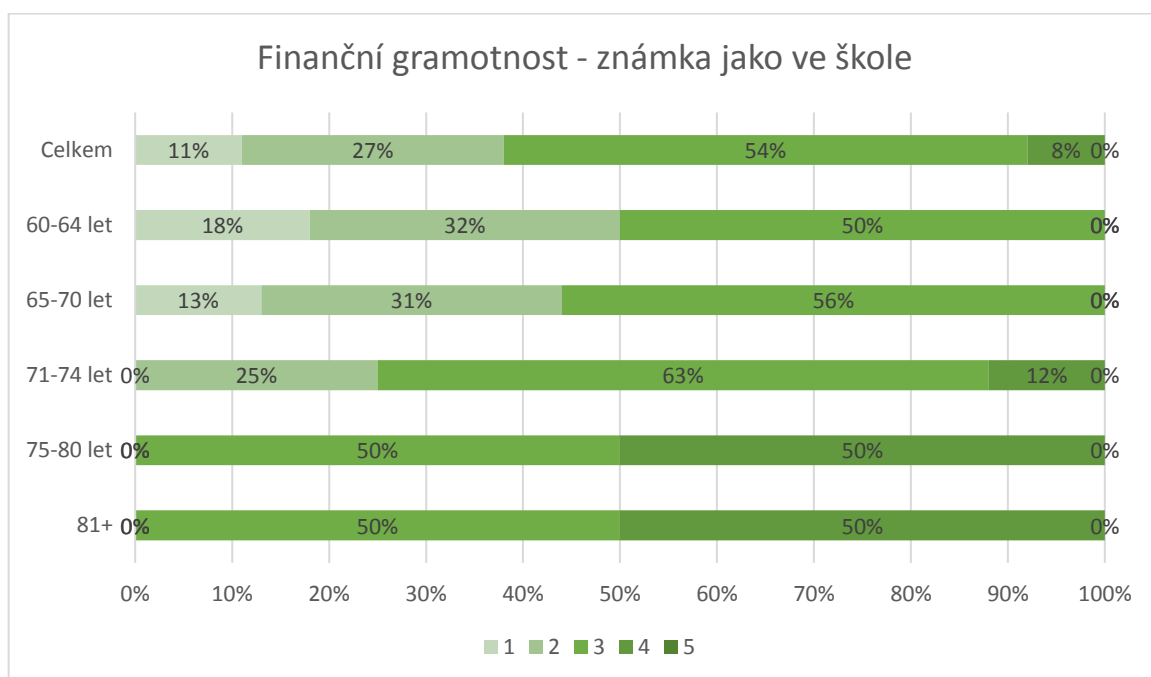

Graf 3: Používání Internetového bankovníctví

4.5.2 Finanční gramotnost

Na oblast finanční gramotnosti byly zaměřeny otázky čtrnáct až dvacet. První otázka tohoto bloku byla subjektivně položená, zda se respondent považuje za finančně gramotného člověka. Tři čtvrtiny dotázaných odpovědělo, že ano (77 %), skoro čtvrtina pak, že ne (23 %). Pokud měli respondenti ohodnotit svou finanční gramotnost známkou jako ve škole, nikdo se neoznačil nedostatečnou. Za výborné své znalosti označilo 11 % dotázaných, 27 % dotázaných se ohodnotilo dvojkou, nejčastějším hodnocením byla známka tři (54 %), a za dostatečnou svou finanční gramotnost považuje 8 % dotázaných. Nejlépe se oznámkovali mladší respondenti, nejpřísněji ti starší. Respondenti do 70 let si dali nejhorší známku trojku, v kategorii 75 a starší hodnocení trojkou teprve začínalo. Z grafu číslo čtyři je vidět, že čím je senior starší, tím hůře svou finanční gramotnost hodnotí.

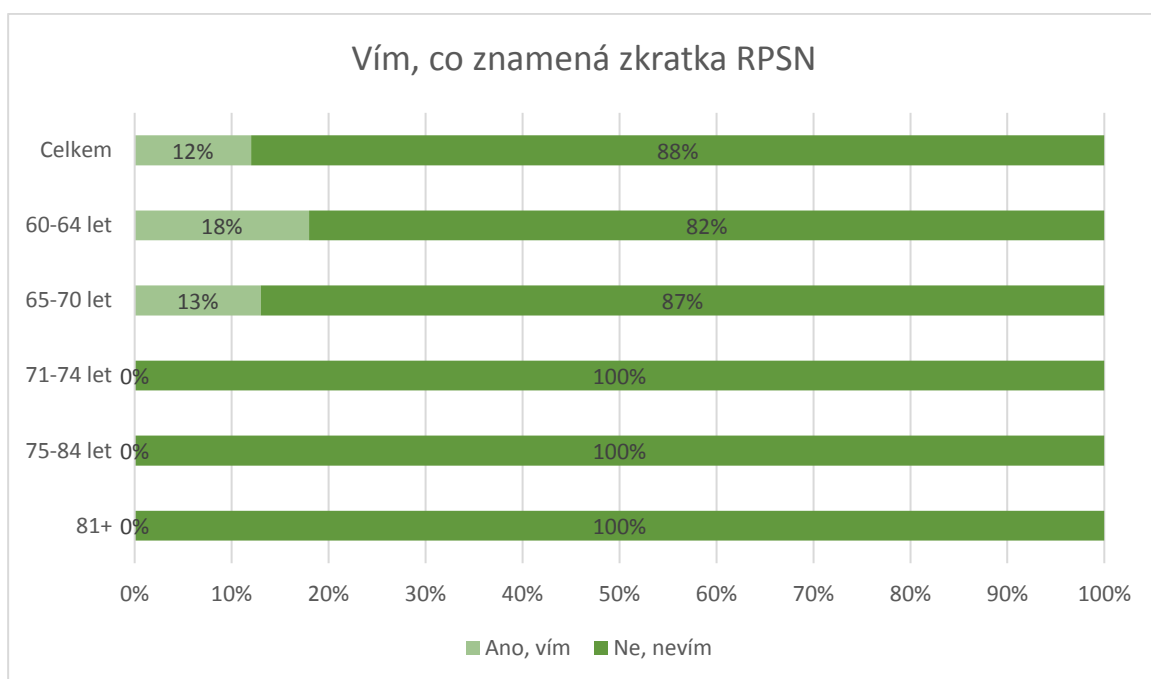
Další otázka byla zaměřena na rozdíl mezi kreditní a debetní kartou. Kladná odpověď byla ověřena následující otázkou, kde měl být tento rozdíl vysvětlen. Polovina dotázaných odpověděla, že rozdíl nezná, druhá polovina uvedla, že rozdíl ví. Z 26 odpovědí bylo 20 správných, nejčastěji ve znění, že „kreditní karta je úvěr“, „na debetní kartě spravuji své peníze“ a podobné odpovědi. Šest odpovědí bylo proškrtnuto nebo doplněno „nejsem si jistý“ apod. Špatné odpovědi na doplňující otázku byly rovnoměrně zastoupeny v kategoriích 60-64 let a 65-70 let, tedy procento úspěšnosti znalosti rozdílu mezi kartami snížily, ale i přes toto ponížení lze uzavřít, že znalost rozdílu mezi kartami s věkem klesá. Pouze kategorie 81+ ukazuje vyšší procento (50 %), to je ale dáno menší četností odpovědí v této kategorii, konkrétně se jedná o jednu kladnou a jednu zápornou odpověď.

Graf 4: Finanční gramotnost – subjektivně hodnocená na školní stupnici

Další otázka se vztahovala ke zkratce RPSN. Respondenti měli odpovědět, zda vědí, co tento pojem znamená. Většina respondentů (88 %) odpověděla, že neví. Šest respondentů, kteří odpověděli, že pojem znají, odpovídali v následující otázce na jeho přesné znění. Všichni tento pojem správně vysvětlili, nejčastěji uvedli, že se jedná o zkratku roční procentní sazba nákladů. Správně odpovědělo 18 % respondentů v kategorii 60-64 let a 13 % v kategorii 65-70 let. Z uvedených odpovědí můžeme říci, že pojem respondenti spíše neznají, pokud ho někdo umí vysvětlit, patří do kategorií mladších seniorů, výsledky jsou zobrazeny v grafu číslo pět.

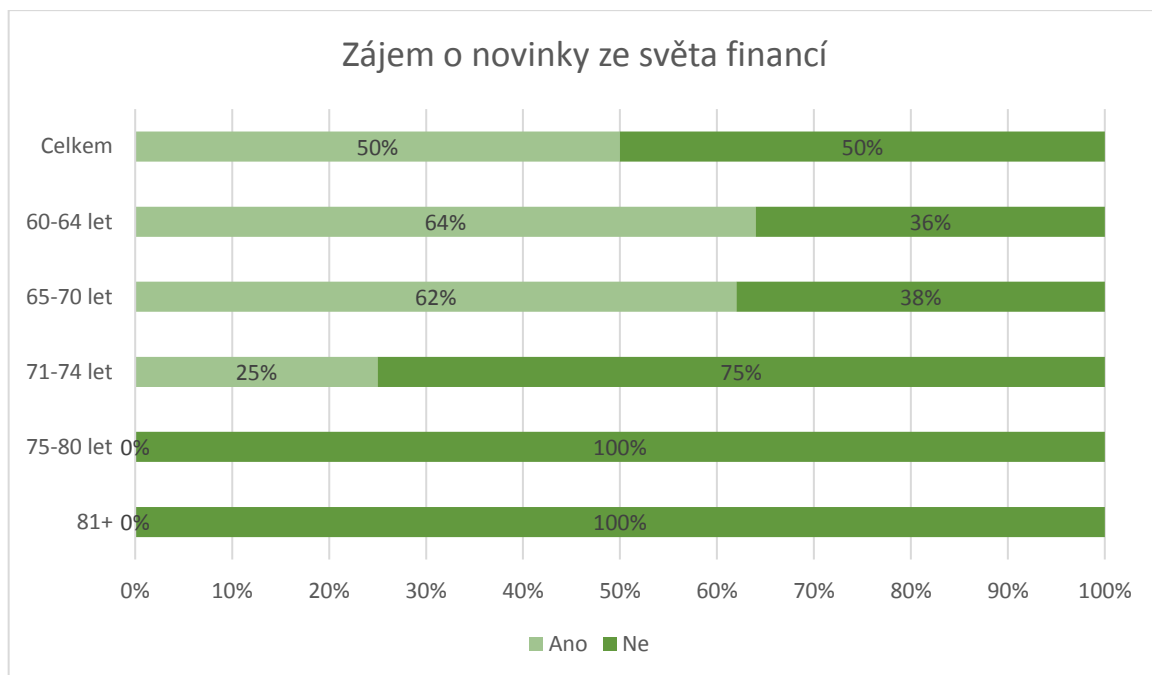
Poslední otázkou tohoto bloku bylo chování seniora při podpisu smlouvy. Respondenti měli vybrat situaci, která nejvíce vystihuje jejich chování. Podle odpovědí si smlouvu pečlivě přečte a doptá se na všechny nejasnosti jen třetina respondentů (33 %), nejčteněji byla zastoupena odpověď, kdy téměř polovina (46 %) respondentů si smlouvu sice přečte, ale drobnému písmu nevěnuje pozornost, domů si smlouvu půjčí k prostudování 15 % odpovídajících a 8 % smlouvu dokonce podepíše jen z důvěry k člověku, který mu ji předkládá.

Graf 5: Znalost pojmu RPSN

4.5.3 Zájem o vzdělávání ve finanční oblasti

Respondenti byli dotazováni, zda se zajímají o novinky ze světa financí a finanční produkty. Polovina odpověděla, že se zajímá, druhá polovina, že ne. S rostoucím věkem zájem o tuto oblast klesá, znázorněno v grafu číslo šest.

Graf 6: Zájem seniorů o novinky ze světa financí a finanční produkty

Na otázku, jak se respondenti rozhodují v oblasti financí, zda sami nebo si nechávají poradit, mohli označit více odpovědí. Nejvíce zvolilo odpověď, že se poradí se svým manželem/partnerem (20), dále pak se svými dětmi (16), se svými přáteli (16), přímo v bance (10). Úplně sám/a se rozhodne 16 dotázaných.

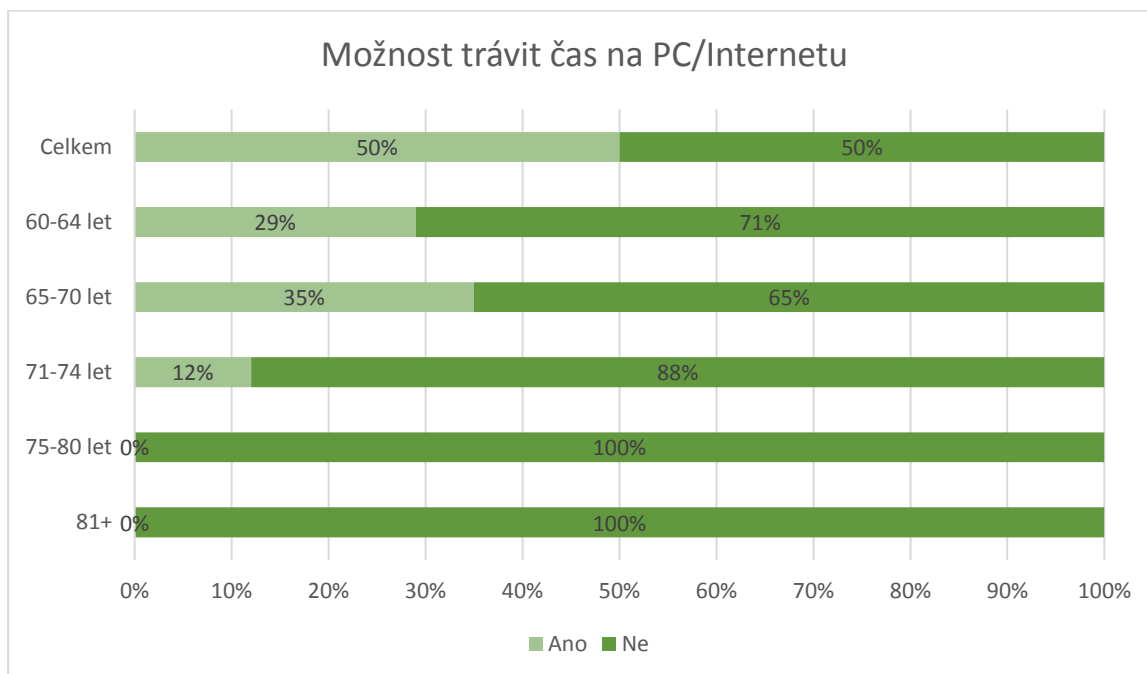
O možnosti návštěvy kurzu finanční gramotnosti, které by v mikroregionu Hustřířanka mohli respondenti navštívit, nevědí (84 %), pro 8 % není téma zajímavé a stejný počet (8 %) by kurz rádo navštívilo. Pokud by možnost návštěvy tohoto kurzu byla, téměř tři čtvrtiny dotázaných (69 %) by kurz stejně spíše nenavštívilo (46 %) nebo určitě nenavštívilo (23 %). Jen třetina by na kurz šla (8 %) nebo spíše šla (23 %). Čtyři pětiny (81 %) lidí pro zvýšení své finanční gramotnosti nic nedělá. V kategorii 60-64 let více než třetina respondentů (36 %) pracuje na zvýšení své finanční gramotnosti, v kategorii 65-70 let je to už jen 12 %. Je zde vidět závislost – s rostoucím věkem zájem úplně mizí. V následující otázce měli respondenti nabídku konkrétních aktivit, které dělají pro zvýšení své finanční gramotnosti a mohli označit více odpovědí. Nejvíce hlasů dostaly informace z médií (10), diskuse s lidmi v okolí (6) a hledání informací na internetu (4).

4.5.4 Projekt Senioři komunikují

Poslední část dotazníku byla zaměřena na projekt Senioři komunikují a na možnost trávení času na počítači/internetu. Projekt Senioři komunikují nezná téměř nikdo z dotázaných seniorů (96 %). Na dotaz, zda by se přednášky tohoto programu

respondenti zúčastnili, odpověděla také většina (92 %), že ne. V 8 % kladných odpovědí byly všechny odpovědi z kategorie 60-64 let.

Na předposlední otázku odpověděla polovina respondentů záporně, tedy že nemá možnost trávit čas na počítači/internetu a dotazník pro ně touto otázkou skončil. Druhá polovina odpovídala ještě na dobu, kterou na internetu stráví. Všichni respondenti, kteří odpověděli, že mají možnost trávit svůj čas na počítači, uvedli, že je to doba od půl hodiny do dvou hodin denně, konkrétně 62 % se vejde do času jedné hodiny a 38 % seniorů pak využije čas na internetu v trvání do dvou hodin. Možnost trávit čas na počítači/internetu opět s rostoucím věkem klesá. Nejvíce respondentů je z kategorie do 70 let, v kategorii 60-64 let 29 %, v kategorii 65-70 let dokonce 35 %. Nad 71 let je to už jen 12 % respondentů, v kategorii 75 a více už to není nikdo.

Graf 7: Možnost trávit čas na počítači/internetu

5 Diskuze

V oblasti domácích financí a jejich správy, můžeme dle výsledků říci, že téměř všichni respondenti (92 %) vědí, kolik peněz mají nyní v domácnosti k dispozici. Méně než desetina respondentů (8 %) si sestavuje rodinný rozpočet. Pokud už si respondenti rozpočet sestavují, vždy se jedná o seniory minimálně se středoškolským, nebo vyšším, vzděláním. Tři čtvrtiny respondentů (77 %) se za poslední rok nedostalo do situace, že by jim jejich příjmy nepokryly životní náklady. Více než polovina respondentů (58 %) si odkládá peníze stranou na nečekané výdaje, skoro třetina (31

%) by si pak odkládala, kdyby měla z čeho. Respondenti většinou mají běžný účet v bance (85 %) a spíše nepoužívají internetové bankovníctví (73 %). Platební kartu aktivně využívá 85 % respondentů, k placení i výběrům z bankomatu, nikdo neodpověděl, že s kartou pouze platí v obchodech. Šetření ukázalo, že čím jsou senioři starší, tím méně často mají běžný účet v bance a používají internetové bankovníctví. Porovná-li výsledky šetření s výsledky šetření STEM/MARK, uvedených v kapitole 1.2, vychází velmi podobná čísla v oblastech: přehled o svých financích má 92 % respondentů, rezervy si tvoří 57 % respondentů a 82 % seniorů se za poslední rok nedostalo do situace, aby jejich příjmy nepokryly životní náklady. Horší výsledky STEM/MARK uvádí v otázkách využívání běžného účtu (50 %), internetové bankovníctví dokonce jen 6 %, naopak v sestavování rodinného rozpočtu byly výsledky lepší (45 %).

V oblasti subjektivního hodnocení finanční gramotnosti, se tři čtvrtiny seniorů (77 %) hodnotí jako finančně gramotní. Za výborné své znalosti označilo 11 % dotázaných, 27 % dotázaných se ohodnotilo dvojkou, nejčastějším hodnocením byla známka tři (54 %). Respondenti do 70 let si dali nejhorší známku trojku, v kategorii 75 a starší hodnocení trojkou teprve začínalo. Čím je senior starší, tím hůře svou finanční gramotnost hodnotí. Rozdíl mezi kreditní a debetní kartou zná polovina dotázaných (50 %). Znalost rozdílu mezi těmito kartami s věkem klesá. Většina respondentů (88 %) neví, co je to RPSN. Pokud pojem někdo umí vysvětlit, patří do kategorie mladších seniorů. Čím je věk respondenta vyšší, tím spíše nezná pojem RPSN a rozdíl mezi kreditní a debetní kartou. Chování seniorů při podpisu smlouvy je velmi rizikové – téměř polovina (46 %) respondentů si smlouvu přečte, ale drobnému písmu nevěnuje pozornost, skoro desetina (8 %) smlouvu podepíše jen z důvěry k člověku, který mu ji předkládá. Jen třetina (33 %) si smlouvu pečlivě přečte a doptá se na nejasnosti. Porovná-li výsledky šetření s výsledky šetření STEM/MARK, uvedených v kapitole 1.2, vyšly výsledky jejich šetření lépe – pojem RPSN zná třetina dotázaných, z této třetiny pak další třetina umí tuto zkratku skutečně dobře vysvětlit. Předloženou smlouvu si pečlivě přečte a na nejasnosti se doptá 36 % dotázaných.

Z výsledků šetření vyplývá, že nemůžeme říci, že senioři v mikroregionu Hustířanka mají nízkou finanční gramotnost. Jsou oblasti, ve kterých je finanční gramotnost na dobré úrovni (např. přehled o svých financích, vytváření finančních rezerv, používání běžného účtu, internetové bankovníctví), ale pak také oblasti, kde

jsou výsledky slabší (znalosti pojmů RPSN, rozdíl v platebních kartách, chování při podpisech smluv).

V oblasti zájmu o vzdělávání a novinky ve světě financí, polovina (50 %) zájem má, polovina ne. S rostoucím věkem zájem o toto téma klesá. O možnosti návštěvy kurzu finanční gramotnosti, které by v mikroregionu Hustířanka mohli respondenti navštívit, většina respondentů neví (84 %), pro 8 % není téma zajímavé a stejný počet (jen 8 %) by kurz rádo navštívilo. Pokud by možnost návštěvy tohoto kurzu byla, téměř tři čtvrtiny dotázaných (69 %) by kurz stejně nenavštívilo. Čtyři pětiny (81 %) lidí pro zvýšení své finanční gramotnosti nic nedělají. V kategorii 60-64 let více než třetina respondentů (36 %) pracuje na zvýšení své finanční gramotnosti, v kategorii 65-70 let je to už jen 12 %. S rostoucím věkem zájem o vzdělávání úplně mizí. Výsledky šetření ukazují, že senioři v mikroregionu Hustířanka mají jen velmi malý zájem o vzdělávání v oblasti financí.

Poslední část dotazníku byla zaměřena na projekt Senioři komunikují a aktivity na počítači/internetu. Projekt nezná téměř nikdo z dotázaných seniorů (96 %). Na dotaz, zda by se přednášky tohoto programu respondenti zúčastnili, odpověděla také většina (92 %), že ne. Kladně odpověděli nejmladší senioři, do 64 let. Možnost trávit čas na počítači/internetu má polovina (50 %) respondentů, všichni v době od půl hodiny do dvou hodin denně. Většina respondentů, kteří čas na počítači/internetu tráví, je z kategorie do 70 let (92 %), nad 71 let je to necelá desetina (8 %), v kategorii 75 a více už to není nikdo. Možnost trávit čas na počítači/internetu s rostoucím věkem klesá.

V každé oblasti šetření bylo prokázáno, že s rostoucím věkem znalosti nebo zájem seniorů o oblast financí klesá, stejně dopadlo i šetření společnosti STEM/MARK (2010).

Závěr

Finanční gramotnost je v současné době diskutované téma pro všechny věkové skupiny občanů, nejen pro seniory. Jak ukazuje demografický vývoj, seniorů ve společnosti přibývá, a budou tvořit stále větší skupinu. Vzdělávání je dobrou cestou, jak finanční gramotnost zvyšovat. Je stále důležitější, aby byli občané finančně gramotní, protože jejich finanční gramotnost má dopad nejen na ně samotné a jejich domácnosti, ale i na celý trh a náš stát. Senioři díky novým technologiím mohou být začleňováni do společnosti, komunikovat touto novou cestou, využívat finanční

produkty a v neposlední řadě se vzdělávat, protože i vzdělávací projekty v oblasti financí, jsou často dostupné na internetu.

Národní strategie finančního vzdělávání se zaměřuje primárně na děti a mládež, na seniory se zaměřuje jen okrajově. Do Návrhu revidované Národní strategie finančního vzdělávání (Strategie 2.0) byla skupina seniorů přidána dokonce až po připomínkovém řízení veřejnosti, v červnu 2018. Dle mého názoru, by se o téma finanční gramotnosti seniorů a jejich vzdělávání, měl zajímat nejen stát, ale i senioři samotní. Aby toto vzdělávání bylo dostupné, srozumitelné, a aby k němu měli senioři zajištěny podmínky.

Cílem mé práce bylo zjistit, jaká je úroveň finanční gramotnosti seniorů v mikroregionu Hustířanka a zda místní senioři mají zájem o vzdělávání v této oblasti. Na výzkumnou otázku, zda mají senioři mikroregionu Hustířanka nízkou finanční gramotnost, odpovídám, že ne ve všech směrech. V některých oblastech si zdejší senioři vedou lépe, v jiných naopak hůře. Výchozí hypotéza byla potvrzena jen částečně.

Pracovní hypotéza číslo jedna byla vyvrácena. Pro zvyšování úrovně své finanční gramotnosti respondenti nic moc nedělají a současně, s rostoucím věkem, zájem o toto vzdělávání úplně mizí. Pracovní hypotéza číslo dvě byla potvrzena pouze částečně. V oblasti zájmu o vzdělávací projekty výsledky šetření ukázaly, že senioři nemají zájem o tyto vzdělávací projekty ve finanční oblasti, ani o účast na takových kurzech. Projekt Senioři komunikují zde téměř nikdo nezná a ani pro dotázané seniory není zajímavý. Naopak dobrou zprávou ve vztahu k této pracovní hypotéze je, že 50 % dotázaných má možnost nějaké aktivity na počítači/internetu, protože internet je dnes bránou do světa informací.

Šetření bylo uskutečněno na malém vzorku respondentů, ale může naznačit, jaká je situace finanční gramotnosti u seniorů v mikroregionu Hustířanka. Byly odhaleny důležité informace, které mohou hrát svou roli při dalším vzdělávání zdejších seniorů. Mohou to být vstupy pro tvorbu edukačních materiálů nebo projektů, které povedou ke zvyšování finanční gramotnosti, nejen zdejších seniorů.

Cíl mé práce byl naplněn.

Literatura a zdroje

- Čeledová, L., Kalvach, Z., Čevela, R. (2016). *Úvod do gerontologie*. Praha, ČR: Univerzita Karlova v Praze, Karolinum.
- ČNB (2018). *Statistika*. (online). Praha, ČR: (cit. 2019-01-19). Dostupné na: <https://www.cnb.cz/cs/statistika/>
- ČSÚ (2009). *Projekce obyvatelstva České republiky do roku 2065*. (online). Praha, ČR: (cit.2019-01-25). Dostupné na: <https://www.czso.cz/csu/czso/projekce-obyvatelstva-ceske-republiky-do-roku-2065-n-58t98jgowg>
- ČSÚ (2015). *Senioři v krajích*. (online). Praha, ČR: (cit. 2019-03-09). Dostupné na: <https://www.czso.cz/csu/czso/seniori-v-krajich>
- ČSÚ (2017). *Využívání informačních a komunikačních technologií v domácnostech a mezi jednotlivci*. (online). Praha, ČR: (cit.2018-10-20). Dostupné na: <https://www.czso.cz/csu/czso/cinnosti-provadene-jednotlivci-na-internetu-yr119rrs0t>
- ČSÚ (2018). *Na internetu přibývá seniorů*. (online). Praha, ČR: (cit. 2019-01-20). Dostupné na: <https://www.czso.cz/csu/czso/na-internetu-pribyva-senioru>
- ČSSZ (2017). *Exekuční srážky z důchodů*. (online). (cit.2019-01-25). Dostupné na: <https://www.cssz.cz/NR/rdonlyres/TZexekuce2qtabulka44fcpnexpoursnntfguphebrphmlocnzkjr.pdf>
- Dvořáková, Z., Smrčka, L. a kol. (2011). *Finanční vzdělávání pro střední školy: se sbírkou řešených příkladů na CD*. Praha, ČR: C.H.Beck.
- Haškovcová, H. (2010). *Fenomén stáří*. Praha, ČR: Havlíček Brain Team.
- Hendl, J. (2008). *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Praha, ČR: Portál.
- Hustířanka.cz (2019). *Mikroregion Hustířanka*. (online). Velichovky, ČR: Antee, s.r.o. (cit.2019-01-26). Dostupné na: <http://www.hustiranka.cz/informace-o-mikroregionu>
- Kalvach, Z. a kol. (1997). *Úvod do gerontologie a geriatrie, I.díl Gerontologie obecná a aplikovaná*. Praha, ČR: Univerzita Karlova v Praze, Karolinum
- Kalvach, Z., Zadák, Z., Jiráček, R. a kol. (2004). *Geriatric a gerontologie*. Praha, ČR: Grada Publishing.

- Ministerstvo financí ČR. (2010). *Národní strategie finančního vzdělávání*. (online). Praha, ČR: MF ČR. (cit. 2010-11-05). Dostupné na: www.mfcr.cz
- Ministerstvo financí ČR (2018). *Návrh revidované Národní strategie finančního vzdělávání. (Strategie 2.0)*. (online). Praha, ČR: MF ČR. (cit.2019-01-26). Dostupné na: <https://www.mfcr.cz/cs/o-ministerstvu/verejne-diskuze/2018/navrh-revidovane-narodni-strategie-finan-31870>
- Ministerstvo práce a sociálních věcí. (2013). *Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017*. (online). Praha, ČR: MPSV. (cit. 2018-11-11). Dostupné na: http://www.szu.cz/uploads/Vzdelavaci_akce/CHPPL/Workshop_100914/4_narodni_akcni_plan_.pdf
- Nadace ČS (2019). *Aktivní život seniorů*. (online). Praha, ČR: Nadace ČS. (cit. 2019-01-26). Dostupné na: <http://www.nadacecs.cz/programy/aktivni-zivot-senioru>
- NašePeníze.cz (2013). *Desatero finančně gramotného člověka? Univerzální návod nečekejte!* (online). Praha, ČR: Tiscali Media, a.s. (cit. 2019-01-20). Dostupné na: <https://www.nasepenize.cz/desatero-financne-gramotneho-cloveka-univerzalni-navod-necekejte-11647>
- Novinky.cz (2018). „Šmejdi“ opouštějí předváděcí akce. (online). Praha, ČR. (cit. 2018-11-11). Dostupné na: <https://www.novinky.cz/ekonomika/478417-smejdi-opousteji-predvadeci-akce.html>
- Noveský, I. (2009). *Slabikář finanční gramotnosti: učebnice základních 7 modulů finanční gramotnosti*. Praha, ČR: COFET.
- Občanské sdružení spotřebitelů Test (2013). *Jak nespadnout do pastí*. Praha, ČR: Občanské sdružení spotřebitelů Test.
- Pacovský, V., Heřmanová, H. (1981). *Gerontologie*. Praha, ČR: Avicenum, zdravotnické nakladatelství, n.p.
- Palán, Z., Langer, T. (2008). *Základy andragogiky*. Praha, ČR: Univerzita Jana Amose Komenského.
- Pleská, L. (2018). *Finanční gramotnost seniorů*. (online). Olomouc, ČR: Univerzita Palackého v Olomouci. (cit. 2019-03-03). Dostupné na: https://theses.cz/id/hu6vsp/DP_Pleska_Leona_final.pdf
- Průcha, J., Veteška, J. (2014). *Andragogický slovník*. Praha, ČR: Grada.

- Reichel, J. (2009). *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha, ČR: Grada.
- Říčan, P. (2004). *Cesta životem*. Praha, ČR: Portál.
- Sak, P., Kolesárová, K. (2012). *Sociologie stáří a seniorů*. Praha, ČR: Grada Publishing, a.s.
- Salivarová, J., Veteška, J. (2014). *Edukace seniorů v evropském kontextu: teoretická a aplikační východiska*. Praha, ČR: Univerzita Jana Amose Komenského.
- Senioři České republiky, z.s. (2018). *Právní definice seniora dosud chybí*. (online). Praha, ČR. (cit.2019-03-09). Dostupné na: <https://senioricr.cz/pravni-definice-seniora-dosud-chybi/>
- Smrčka, L. (2007). *Osobní a rodinné finance: svět rodinných financí – jak spořit a rozmnožovat majetek*. Praha, ČR: Professional Publishing.
- Stárková, Z. (2011). *Finanční gramotnost*. (online). Praha, ČR: Univerzita Karlova v Praze. (cit. 2019-03-03). Dostupné na: https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/39189/BPTX_2009_2_0_273747_0_88931.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- STEM/MARK (2010). *Finanční gramotnost v ČR*. (online). Praha, ČR: STEM/MARK, a.s. (cit.2019-02-27). Dostupné na: <https://docplayer.cz/806848-Financni-gramotnost-v-cr.html>.
- Špatenková, N., Smékalová, L. (2015). *Edukace seniorů, Geragogika a gerontodidaktika*. Praha, ČR: Grada Publishing, a.s.
- Tošnerová, T. (2002). *Ageismus - Průvodce stereotypy a mýty o stáří*. Praha, ČR: Ambulance pro poruchy paměti, Ústav lékařské etiky 3.LF UK a FNKV Praha.
- Vágnerová, M. (2007). *Vývojová psychologie*. Praha, ČR: Karolinum.

Interní zdroje organizace XY

- Projekt Senioři komunikují. (2018). *Projekt senioři komunikují*, (online). (cit.2018.12.18).

Seznam obrázků a fotografií

- Obrázek 1: *Schéma rozdělení gramotnosti*. In: Noveský, I. *Slabikář finanční gramotnosti: učebnice základních 7 modulů finanční gramotnosti*. Praha, ČR: COFET, 2009.
- Obrázek 2: *Maslowova hierarchie potřeb*. In: *Psychologie osobnosti, Motivace*. (online). Praha, ČR: (cit. 2019-03-19). Dostupné na: <https://www.studium-psychologie.cz/psychologie-osobnosti/5-motivace.html>
- Fotografie 1-5: *Vybrané obce mikroregionu Hustířanka*. In: *Mikroregion Hustířanka* (online). Velichovky, ČR: Antee, s.r.o. (cit.2019-03-19). Dostupné na: <http://www.hustiranka.cz/obce>
- Fotografie 6: *Lužany*. In: *Obec Lužany* (online). (cit.2019-03-19). Dostupné na: <http://www.luzanynt.cz/historie-obce>

Seznam grafů

Graf 1: Procentuální rozložení věku respondentů

Graf 2: Používání běžného účtu v bance

Graf 3: Používání Internetového bankovníctví

Graf 4: Finanční gramotnost – subjektivně hodnocená na školní stupnici

Graf 5: Znalost pojmu RPSN

Graf 6: Zájem seniorů o novinky ze světa financí a finanční produkty

Graf 7: Možnost trávit čas na počítači/internetu

Seznam příloh

Příloha 1 – Dotazník

Příloha 2 – Fotografie

Příloha 1 - Dotazník

Dotazník – Finanční gramotnost seniorů v mikroregionu Hustířanka

1. Pohlaví
 - Muž
 - Žena
2. Jaký je Váš věk?
 - 60-64
 - 65-70
 - 71-74
 - 75-80
 - 81-84
 - 85 let a více
3. Jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?
 - Základní
 - Středoškolské mez maturity
 - Středoškolské s maturitou
 - Vyšší odborné
 - Vysokoškolské
4. V jaké obci mikroregionu Hustířanka žijete?
 - Dubenec
 - Habřina
 - Heřmanice
 - Hořenice
 - Hřibojedy
 - Kuks
 - Lanžov
 - Libotov
 - Litič
 - Lužany
 - Račice nad Trotinou
 - Rožnov
 - Velichovky
 - Velký Vřešťov
 - Vilantice
 - Zaloňov
5. Co tvoří Váš pravidelný měsíční příjem? (Můžete uvést více odpovědí)
 - Starobní důchod
 - Výplata za pracovní poměr (Hlavní, vedlejší)
 - Výplata za brigádu (Dohoda o provedení práce, Dohoda o provedení činnosti)
 - Jiný příjem (např. pronájem, ...)
6. Máte představu o tom, kolik peněz má Vaše domácnost nyní k dispozici?

- Ano
 - Ne
7. Sestavujete si rodinný rozpočet?
- Ano
 - Ne
8. Ukládáte si peníze stranou, např. pro nečekané výdaje?
- Ano
 - Ne
 - Ukládal/a bych si, ale bohužel není z čeho
9. Dostal/a jste se za posledních 12 měsíců do situace, že Vaše příjmy nestačily na pokrytí životních nákladů?
- Ano
 - Ne
10. Než si koupíte nějakou věc, přemýšlíte, zda si ji můžete dovolit?
- Ano
 - Většinou ano
 - Většinou ne
 - Ne
11. Máte běžný účet v bance?
- Ano
 - Ne
12. Používáte Internetové bankovníctví
- Ano
 - Ne
13. Používáte platební kartu k placení v obchodech a k výběrům z bankomatu?
- Ano, pouze k placení v obchodech
 - Ano, pouze k výběru z bankomatu
 - Ano, k obojímu
 - Ne
14. Považujete se za finančně gramotného člověka?
- Ano
 - Ne
15. Jakou známku byste si dal/a, za svou finanční gramotnost?
(Známkuje jako ve škole, 1 – výborná, 5 – nedostatečná)
- 1
 - 2
 - 3
 - 4
 - 5
16. Víte, jaký je rozdíl mezi kreditní a debetní kartou?
- Ano
 - Ne

(Pokud jste odpověděli „ano“, pokračujte k otázce číslo 17, pokud jste odpověděli „ne“, pokračujte k otázce číslo 18.)

17. Prosím, popište rozdíl mezi debetní a kreditní kartou.

.....
.....

18. Víte, co znamená zkratka RPSN?

- Ano
- Ne

(Pokud jste odpověděli „ano“, pokračujte k otázce číslo 19, pokud jste odpověděli „ne“, pokračujte k otázce číslo 20.)

19. Prosím, napište, co znamená zkratka RPSN.

.....

20. Pokud podepisujete smlouvu, které chování nejvíce odpovídá Vašemu?

- Pečlivě si smlouvu přečtu a doptám se na věci, které mi nejsou jasné. Až pak smlouvu podepíšu.
- Smlouvu si přečtu, drobnému písmu ale nevěnuji pozornost, smlouvu podepíšu.
- Smlouvu si vezmu domů, kde si nechám poradit, zda ji mám podepsat.
- Smlouvu nečtu a podepíšu. Důvěřuji člověku, který mi ji předložil.
- Chovám se jinak. Prosím, popište jak:

.....

21. Zajímají Vás novinky ze světa financí a finanční produkty?

- Ano
- Ne

22. Odkud čerpáte informace, pokud se potřebujete rozhodnout nad nějakou otázkou, týkající se financí? (Můžete uvést více odpovědí)

- Rozhodnu se sám/a, dle svého uvážení
- Poradím se s manželem/partnerem
- Poradím se s dětmi/vnoučaty
- Poradím se s přáteli/sousedy
- Poradím se v bance/pojišťovně

23. Víte ve svém okolí o nějakých kurzech s finanční tematikou, které byste mohl/a navštívit?

- Ano
- Ne
- Téma pro mě není zajímavé

24. Pokud byste měl/a možnost chodit na kurz finanční gramotnosti, chodil/a byste na něj?

- Ano
- Spíše ano

- Spíše ne
- Ne

25. Děláte nyní něco pro zvýšení své finanční gramotnosti?

- Ano
- Ne

(Pokud jste odpověděli „ano“, pokračujte k otázce číslo 26, pokud jste odpověděli „ne“, pokračujte k otázce číslo 27.)

26. Co konkrétně děláte pro zvýšení své finanční gramotnosti? (Můžete uvést více odpovědí)

- Sleduji pořady s finanční tematikou v médiích (TV/rádio)
- Čtu časopisy a knihy s finanční tematikou
- Hledám informace na internetu
- Diskutuji s lidmi ve svém okolí
- Chodím na kurzy a přednášky s finanční tematikou
- Jiná odpověď:

.....

27. Znáte projekt Senioři komunikují?

- Ano
- Ne

28. Zúčastnili jste se přednášky projektu Senioři komunikují?

- Ano
- Ne

29. Máte možnost trávit čas na počítači/internetu?

- Ano
- Ne

(Pokud jste odpověděli „ano“, pokračujte k otázce číslo 30, pokud jste odpověděli „ne“, Děkuji za Váš čas, dotazník pro Vás je u konce.)

30. Kolik času trávíte na počítači/internetu denně?

- Do 0,5 hodiny
- 0,5 - 1 hodinu
- 1-2 hodiny
- 2-3 hodiny
- Více než 3 hodiny

Příloha 2 - Fotografie

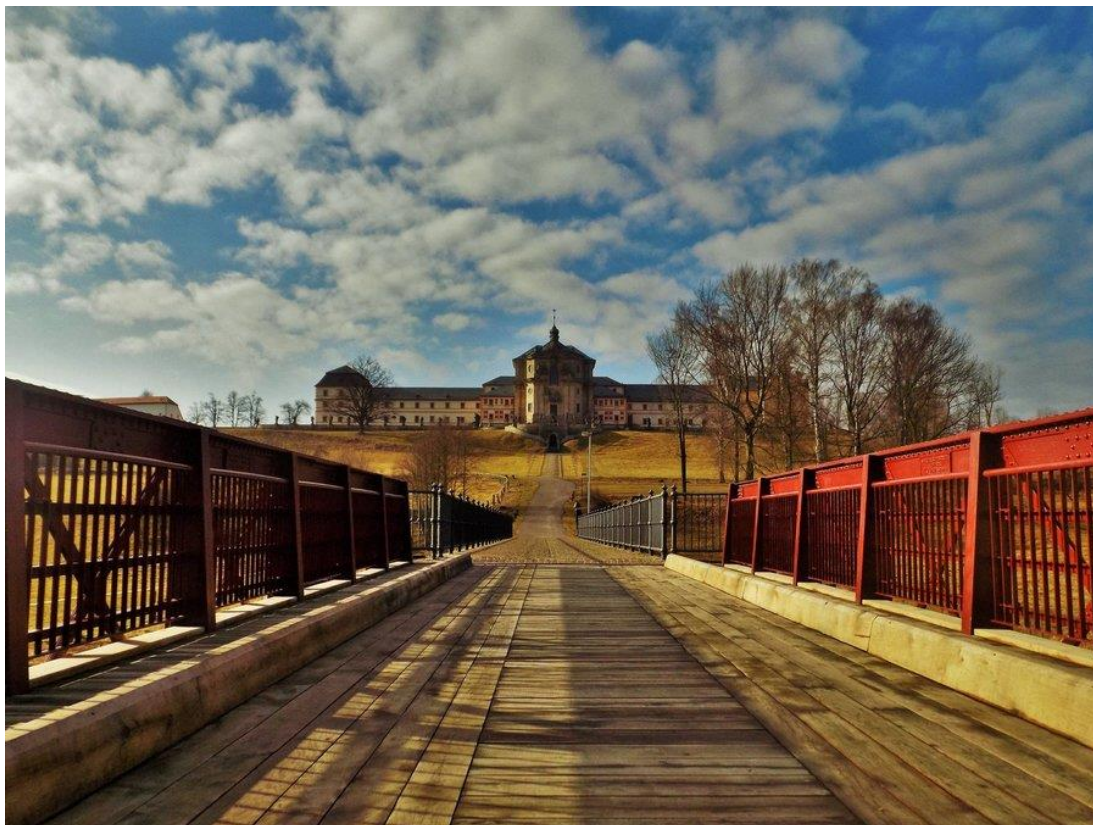
Fotografie z mikroregionu Hustířanka:

Fotografie 1: Habřina

Fotografie 2: Hřibojedy

Fotografie 3: Kuks

Fotografie 4: Kuks – zahrada

Fotografie 5: Račice nad Trotinou

Fotografie 6: Lužany